ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ SIEGBERT ALBER

της 12ης Οκτωβρίου 2000 [1]

I — Εισαγωγή

1. Η παρούσα προδικαστική διαδικασία αφορά δύο υποθέσεις, στις οποίες εργαζόμενοι που άλλοτε κατοικούσαν στις Κάτω Χώρες — και που εν τω μεταξύ έχουν επιστρέψει στις χώρες καταγωγής τους, στο Μαρόκο και στην Ισπανία, όπου λαμβάνουν ολλανδικές παροχές κοινωνικής ασφαλίσεως λόγω ανικανότητας προς εργασία — άσκησαν προσφυγές για να λάβουν επίδομα συντηρούμενου τέκνου για τα τέκνα τους που σπουδάζουν στο Μαρόκο και στην Ισπανία. Οι Κάτω Χώρες αρνούνται τη χορήγηση του επιδόματος αυτού, με την αιτιολογία ότι πλέον οι σχετικές παροχές για τη χρηματοδότηση των σπουδών δεν καταβάλλονται στους γονείς, αλλά καταβάλλονται κατ' ευθείαν στους σπουδαστές. Όμως, και στις δύο υποθέσεις τα σπουδάζοντα τέκνα δεν πληρούν τις προϋποθέσεις χρηματοδοτήσεως των σπουδών.

2. Κατόπιν αυτών, το Arrondissementsrechtbank te Amsterdam ζητεί από το Δικαστήριο να απαντήσει σε διάφορα ερωτήματα τα οποία αφορούν προ παντός το αν η πιο πάνω τροποποίηση των ολλανδικών διατάξεων περί χρηματοδοτήσεως των σπουδών συμβιβάζεται με διάφορες απαγορεύσεις των δυσμενών διακρίσεων. Στην πρώτη περίπτωση πρόκειται για το άρθρο 41 της Συμφωνίας Συνεργασίας μεταξύ της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας και του Βασιλείου του Μαρόκου [2] (στο εξής: Συμφωνία Συνεργασίας) και στη δεύτερη περίπτωση πρόκειται για ορισμένες διατάξεις του κανονισμού (ΕΟΚ) 1408/71 του Συμβουλίου, της 14ης Ιουνίου 1971, περί εφαρμογής των συστημάτων κοινωνικής ασφαλίσεως στους μισθωτούς και τις οικογένειές τους που διακινούνται εντός της Κοινότητας [3], ειδικότερα δε το άρθρο 3 του κανονισμού αυτού, για το άρθρο 7, παράγραφος 1, του κανονισμού (ΕΟΚ) 1612/68 του Συμβουλίου, της 15ης Οκτωβρίου 1968, περί ελεύθερης κυκλοφορίας των εργαζομένων στο εσωτερικό της Κοινότητας [4], καθώς και για τα άρθρα 48 και 52 της Συνθήκης ΕΚ (νυν, κατόπιν τροποποιήσεως, άρθρα 39 ΕΚ και 43 ΕΚ).

II — Τα πραγματικά περιστατικά και οι διαφορές της κύριας δίκης

3. Τα προδικαστικά ερωτήματα υποβλήθηκαν στο πλαίσιο διαφορών μεταξύ, αφενός, του H. Fahmi, μαροκινής ιθαγένειας, και της M. Esmoris Cerdeiro-Pinedo Amado,

1 — Γλώσσα του πρωτοτύπου: η γερμανική.

2 — ΕΕ ειδ. έκδ. 11/010, σ. 131.

3 — ΕΕ ειδ. έκδ. 05/001, σ. 73, ο οποίος τροποποιήθηκε εσχάτως με τον κανονισμό (ΕΚ) 1399/1999 του Συμβουλίου, της 29ης Απριλίου 1999, για την τροποποίηση του κανονισμού 1408/71 περί εφαρμογής των συστημάτων κοινωνικής ασφαλίσεως στους μισθωτούς και τις οικογένειές τους που διακινούνται εντός της Κοινότητας και του κανονισμού (ΕΟΚ) 574/92 περί του τρόπου εφαρμογής του κανονισμού 1408/71.

4 — ΕΕ ειδ. έκδ. 05/001, σ. 33.

ισπανικής ιθαγένειας, και, αφετέρου, του Sociale Verzekeringsbank (εθνικού φορέα κοινωνικής ασφαλίσεως, στο εξής: SVB), ο οποίος ήταν αρμόδιος για την καταβολή στους γονείς τής παροχής που καταργήθηκε.

III — Το νομικό πλαίσιο

Α — *Το κοινοτικό δίκαιο*

7. Το άρθρο 41 της Συμφωνίας Συνεργασίας ορίζει:

4. Ο Rida, γιος του H. Fahmi, ο οποίος γεννήθηκε στις 9 Ιουλίου 1977 ουδέποτε έζησε στις Κάτω Χώρες. Κατά το σχολικό έτος 1995/1996, ακολούθησε σπουδές δευτεροβάθμιας εκπαιδεύσεως στο λύκειο του Al-Hoceima και κατά το σπουδαστικό έτος 1996/1997 άρχισε πανεπιστημιακές σπουδές στο Μαρόκο.

«1. Με την επιφύλαξη των διατάξεων των ακολούθων παραγράφων, οι εργαζόμενοι μαροκινής υπηκοότητος και τα μέλη της οικογενείας τους, που διαμένουν με αυτούς, απολαύουν στον τομέα της κοινωνικής ασφαλίσεως καθεστώτος που χαρακτηρίζεται από την απουσία κάθε διακρίσεως βασιζομένης στην ιθαγένεια, σε σχέση με τους υπηκόους των κρατών μελών, στα οποία απασχολούνται.

5. Η Erika, κόρη της M. Esmoris Cerdeiro-Pinedo Amado, γεννήθηκε στις 15 Νοεμβρίου 1976 στις Κάτω Χώρες. Το 1995/1996 ακολούθησε σπουδές δευτεροβάθμιας εκπαιδεύσεως στο Instituto de Educación Secundaria y Profesional· από την έναρξη του πανεπιστημιακού έτους 1996/1997 φοιτεί στη σχολή Facultad de Ciencias Economicas y Empresariales του πανεπιστημίου της Κορούνια.

2. [...]

3. Οι εργαζόμενοι αυτοί απολαύουν των οικογενειακών παροχών για τα μέλη της οικογενείας τους, που κατοικούν εντός της Κοινότητος.

6. Στην αρχή, ο H. Fahmi και η M. Esmoris Cerdeiro-Pinedo Amado λάμβαναν για αυτά τα τέκνα επίδομα συντηρούμενου τέκνου. Αφότου τα τέκνα τους άρχισαν νέο κύκλο σπουδών το 1996, έπαυσαν να λαμβάνουν τις παροχές αυτές.

4. Οι εργαζόμενοι αυτοί απολαύουν της ελευθέρας μεταφοράς στο Μαρόκο [...] των συντάξεων γήρατος, θανάτου, εργατικών ατυχημάτων ή επαγγελματικής νόσου καθώς και αναπηρίας, σε περίπτωση εργατικού ατυχήματος ή επαγγελματικής νόσου.

5. [...]»

Οι αποδόσεις στις άλλες γλώσσες και το πλαίσιο της Συμφωνίας Συνεργασίας δείχνουν ότι η παράγραφος 1 στην απόδοση στα γερμανικά, απόδοση η οποία μπορεί να δημιουργήσει παρανοήσεις, απαγορεύει τις δυσμενείς διακρίσεις των Μαροκινών υπηκόων σε σχέση με τους *υπηκόους* («Staatsangehörigen») των κρατών μελών και όχι σε σχέση με τις *ιθαγένειες* («Staatsangehörigkeiten») των κρατών μελών στα οποία απασχολούνται.

Ο κανονισμός 1408/71

8. Το άρθρο 3, παράγραφος 1, του κανονισμού 1408/71 έχει ως εξής:

«Τα πρόσωπα που κατοικούν στο έδαφος ενός από τα κράτη μέλη και για τα οποία ισχύουν οι διατάξεις του παρόντος κανονισμού υπόκεινται στις υποχρεώσεις και απολαύουν των δικαιωμάτων που απορρέουν από τη νομοθεσία κάθε κράτους μέλους υπό τους ίδιους όρους με τους υπηκόους του, υπό την επιφύλαξη ειδικών διατάξεων του παρόντος κανονισμού.»

9. Το άρθρο 4, παράγραφος 1, ορίζει το καθ' ύλην πεδίο εφαρμογής του κανονισμού 1408/71:

«Ο παρών κανονισμός ισχύει για όλες τις νομοθεσίες που αφορούν τους ακόλουθους κλάδους κοινωνικής ασφαλίσεως:

α) έως ζ) [...]

η) οικογενειακές παροχές.»

10. Κατά το άρθρο 1, στοιχείο κα', σημείο i, «"ως οικογενειακή παροχή" νοείται κάθε παροχή σε είδος ή σε χρήμα, προοριζόμενη να αντισταθμίσει τα οικογενειακά βάρη [...]».

11. Το άρθρο 13, παράγραφος 2, αναφέρει μεταξύ άλλων:

«α) το πρόσωπο που ασκεί μισθωτή δραστηριότητα στο έδαφος κράτους μέλους υπόκειται στη νομοθεσία του κράτους αυτού, ακόμη και αν κατοικεί στο έδαφος άλλου κράτους μέλους [...]·

β) έως ε) [...]

στ) Το άτομο στο οποίο η νομοθεσία κράτους μέλους παύει να έχει εφαρμογή, χωρίς η νομοθεσία άλλου κράτους μέλους να καταστεί εφαρμοστέα κι αυτό σύμφωνα με έναν από τους κανόνες που αναφέρονται στα προηγούμενα στοιχεία ή με μια από τις εξαιρέσεις ή ειδικούς κανόνες που αναφέρονται στα άρθρα 14 έως 17, υπόκειται στη νομοθεσία κράτους μέλους στο έδαφος του οποίου κατοικεί, σύμφωνα με τις διατάξεις αυτής και μόνο της νομοθεσίας.»

12. Το άρθρο 73 έχει ως εξής:

«Ο μισθωτός [...] που υπάγεται στη νομοθεσία κράτους μέλους δικαιούται, για τα μέλη της οικογένειάς του που κατοικούν στο έδαφος άλλου κράτους μέλους, τις οικογενειακές παροχές που προβλέπονται από τη νομοθεσία του πρώτου κράτους, σαν να κατοικούσαν τα μέλη αυτά στο έδαφος του κράτους αυτού [...]».

13. Το άρθρο 77 ορίζει:

«1. Ο όρος "παροχές", κατά την έννοια του παρόντος άρθρου, καθορίζει τα οικογενειακά επιδόματα που προβλέπονται για τους δικαιούχους συντάξεως γήρατος, αναπηρίας, [...] καθώς και τις προσαυξήσεις ή τα συμπληρώματα των συντάξεων αυτών λόγω τέκνων των δικαιούχων αυτών [...].

2. Οι παροχές χορηγούνται, οποιοδήποτε και αν είναι το κράτος μέλος στο έδαφος του οποίου κατοικεί ο δικαιούχος συντάξεως ή τα τέκνα, κατά τους ακόλουθους κανόνες:

α) στον δικαιούχο συντάξεως που οφείλεται δυνάμει της νομοθεσίας ενός μόνον κράτους μέλους, σύμφωνα με τη νομοθεσία του κράτους μέλους που είναι αρμόδιο για τη σύνταξη·

β) [...]».

Ο κανονισμός 1612/68

14. Το άρθρο 7, παράγραφοι 1 και 2, έχει ως εξής:

«1. Ο εργαζόμενος υπήκοος ενός κράτους μέλους δεν δύναται στην επικράτεια των άλλων κρατών μελών να έχει, λόγω της ιθαγενείας του, διαφορετική μεταχείριση από τους ημεδαπούς εργαζομένους, ως προς τους όρους απασχολήσεως και εργασίας, ιδίως

όσον αφορά την αμοιβή, την απόλυση, την επαγγελματική επανένταξη ή την επαναπασχόληση αν έχει καταστεί άνεργος.

2. Απολαύει των ιδίων κοινωνικών και φορολογικών πλεονεκτημάτων με τους ημεδαπούς εργαζομένους.»

B — *Το εθνικό δίκαιο*

15. Κατά το ολλανδικό δίκαιο, οι παροχές που καταβάλλονται λόγω αναπηρίας συνεπάγονται κατ' αρχήν δικαίωμα λήψεως επιδόματος συντηρούμενου τέκνου, κατ' εφαρμογήν του Algemene Kinderbijslagwet (γενικού νόμου περί επιδόματος συντηρούμενου τέκνου, στο εξής: AKW). Πρώτα, η παροχή αυτή χορηγείτο κατ' αρχήν και για τα ενήλικα συντηρούμενα τέκνα όταν υποβάλλονταν σε κάποια εκπαίδευση και ειδικά όταν σπούδαζαν.

16. Από την 1η Οκτωβρίου 1986, οι Κάτω Χώρες δεν χορηγούν πλέον παροχές για σπουδαστές στους γονείς, αλλά τις χορηγούν κατ' ευθείαν στους σπουδαστές. Βάσει του Wet op de studiefinanciering (νόμου περί χρηματοδοτήσεως των σπουδών, στο εξής: WSF), οι παροχές αυτές προϋποθέτουν ή ότι ο σπουδαστής έχει την ολλανδική ιθαγένεια ή ότι κατοικεί στις Κάτω Χώρες και εξομοιώνεται με Ολλανδό. Επί πλέον, κατ' αρχήν χρηματοδοτούνται οι σπουδές μόνο σε ολλανδικά εκπαιδευτικά ιδρύματα. Υπό αυστηρότατες προϋποθέσεις, μπορούν για τη χρηματοδότηση των σπουδών να αναγνωριστούν και εκπαιδευτικά ιδρύματα της αλλοδαπής. Πρόκειται για μερικά πανεπιστήμια στο Βέλγιο και στη Γερμανία, καθώς και για κύκλους σπουδών στην Κοινότητα για τους οποίους χορηγούνται εναρμονισμένα σε κοινοτικό επίπεδο διπλώματα [5]. Τα τέκνα του H. Fahmi και της M. Esmoris Cerdeiro-Pinedo Amado δεν πληρούν καμία από τις προϋποθέσεις αυτές.

17. Όμως, για τα τέκνα που δεν έχουν δικαίωμα χρηματοδοτήσεως των σπουδών τους αλλά γεννήθηκαν πριν από την 1η Οκτωβρίου 1986 και έχουν ηλικία μεταξύ 18 και 25 ετών, που ακολουθούν σπουδές τουλάχιστον επί 213 ώρες το εξάμηνο και που στην ουσία συντηρούνται από τον γονέα που ζητεί το επίδομα του AKW, εξακολούθησε σε ένα πρώτο στάδιο να καταβάλλεται στον γονέα αυτόν το πιο πάνω επίδομα. Για τις παροχές αυτές, οι οποίες ήσαν επικουρικές σε σχέση με τη χρηματοδότηση των σπουδών, ο WSF προσέθεσε στον AKW το άρθρο 7a, παράγραφος 1.

18. Την 1η Ιανουαρίου 1996 — δηλαδή σχεδόν δέκα χρόνια μετά την καθιέρωση της χρηματοδοτήσεως των σπουδών — καταργήθηκε κατ' αρχήν και αυτό το επικουρικό δικαίωμα. Μόνον όσοι ήδη ελάμβαναν κατ' εφαρμογήν των πιο πάνω κανόνων παροχές για το τέταρτο τρίμηνο του 1995 εξακολού-

5 — Όπως φαίνεται, πρόκειται κυρίως για σπουδές ιατρικής, κτηνιατρικής, οδοντιατρικής, φαρμακευτικής και αρχιτεκτονικής, καθώς και για σπουδές νοσοκόμου και μαίας.

θησαν να τις λαμβάνουν επί όσο χρόνο το τέκνο τους συνέχιζε τις σπουδές για τις οποίες ήταν εγγεγραμμένο σε εκπαιδευτικό ίδρυμα την πρώτη ημέρα του σχετικού εξαμήνου.

IV — Η εκτίμηση από το αιτούν δικαστήριο και τα προδικαστικά ερωτήματα

19. Το αιτούν δικαστήριο εκτιμά ότι το βάσει του WSF δικαίωμα χρηματοδοτήσεως των σπουδών αντικατέστησε το βάσει του AKW δικαίωμα λήψεως επιδόματος συντηρούμενου τέκνου. Η αντικατάσταση αυτή δεν έχει ως συνέπεια μόνον ότι ο WSF διακρίνει ρητώς μεταξύ Ολλανδών σπουδαστών και σπουδαστών άλλης ιθαγένειας, αλλά και ότι εισάγονται «διακρίσεις λόγω ιθαγενείας και έναντι αυτών τούτων των ασφαλισμένων βάσει του AKW, καθόσον τα μη ολλανδικής ιθαγενείας τέκνα των ασφαλισμένων βάσει του AKW είναι στη συντριπτική τους πλειοψηφία τέκνα μη Ολλανδών γονέων». Επομένως, «ακριβώς οι μη Ολλανδοί ασφαλισμένοι βάσει του AKW είναι εκείνοι που δεν ελήφθησαν υπόψη κατά τη μετατροπή του δικαιώματός τους λήψεως επιδόματος συντηρούμενου τέκνου σε ίδιον δικαίωμα των τέκνων τους για χρηματοδότηση των σπουδών τους».

Επί πλέον, το κατά τον WSF κριτήριο του τόπου όπου γίνονται οι σπουδές έχει ως συνέπεια τη δημιουργία διακρίσεων λόγω κατοικίας μεταξύ των ασφαλισμένων βάσει του AKW. Συγκεκριμένα, μεταξύ των γονέων που είναι ασφαλισμένοι βάσει του AKW, εκείνοι που κατοικούν στις Κάτω Χώρες έχουν στη συντριπτική τους πλειοψηφία τέκνα που σπουδάζουν σε ολλανδικά εκπαιδευτικά ιδρύματα, ενώ οι ασφαλισμένοι βάσει του AKW γονείς που κατοικούν εκτός Κάτω Χωρών έχουν στη συντριπτική τους πλειοψηφία τέκνα που σπουδάζουν σε μη ολλανδικά εκπαιδευτικά ιδρύματα. Κατά το αιτούν δικαστήριο, από όλα αυτά τίθεται το ζήτημα αν η εν λόγω τροποποίηση της ολλανδικής νομοθεσίας έχει ως συνέπεια τη δημιουργία αθεμίτων διακρίσεων.

20. Κατόπιν αυτών, το Arrondissementsrechtbank te Amsterdam ζητεί από το Δικαστήριο να δώσει απάντηση στα ακόλουθα ερωτήματα:

— στην υπόθεση Fahmi:

«1) α) Πρέπει το άρθρο 41, παράγραφος 1, της Συμφωνίας Συνεργασίας μεταξύ της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας και του Βασιλείου του Μαρόκου να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι οι Μαροκινοί εργαζόμενοι μπορούν να επικαλεστούν την περιεχόμενη στη Συμφωνία αυτή απαγόρευση των δυσμενών διακρίσεων όταν έχουν παύσει να κατοικούν στο έδαφος κράτους μέλους της Κοινότητας;

β) Σε καταφατική περίπτωση, εμποδίζει το άρθρο 41, παράγραφος 3, της Συμφωνίας αυτής να επικαλεστούν το άρθρο 41, παράγραφος 1, της Συμφωνίας οι Μαροκινοί εργαζό-

μενοι των οποίων τα τέκνα κατοικούν εκτός της Κοινότητας;

2) Αν ένας εργαζόμενος όπως ο προσφεύγων μπορεί να επικαλεστεί την περιεχόμενη στο άρθρο 41, παράγραφος 1, της Συμφωνίας Συνεργασίας απαγόρευση των δυσμενών διακρίσεων, συνεπάγεται η απαγόρευση αυτή ότι στερείται νομιμότητας η κατάργηση του δικαιώματος λήψεως επιδόματος συντηρούμενου τέκνου, όταν λόγω της καταργήσεως αυτής το δικαίωμα αυτό αντικαθίσταται για τους ασφαλισμένους στο πλαίσιο του AKW, που έχουν την ολλανδική ιθαγένεια ή που κατοικούν στις Κάτω Χώρες, πολύ συχνότερα απ' ό,τι για εργαζόμενους όπως ο προσφεύγων με άλλο δικαίωμα για τη συμμετοχή των δημοσίων αρχών στα έξοδα συντηρήσεως (μεταξύ άλλων) των σπουδαζόντων τέκνων ηλικίας τουλάχιστον 18 ετών;»

— στην υπόθεση Esmoris Cerdeiro-Pinedo Amado:

«1) α) Είναι ασυμβίβαστη με το άρθρο 3 του κανονισμού 1408/71 ή οποιαδήποτε άλλη διάταξη του κανονισμού αυτού η κατάργηση του δικαιώματος λήψεως επιδόματος συντηρούμενου τέκνου για σπουδάζοντα τέκνα ηλικίας άνω των 18 ετών, όταν του δικαιώματος που αντικατέστησε το καταργηθέν δικαίωμα απολαύουν, κατ' αρχήν, μόνον οι σπουδαστές που έχουν την ολλανδική ιθαγένεια και σπουδάζουν στις Κάτω Χώρες;

β) Πρέπει το άρθρο 7, παράγραφος 1, του κανονισμού 1612/68 να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι απαγορεύει την κατάργηση του δικαιώματος λήψεως επιδόματος συντηρούμενου τέκνου για σπουδάζοντα τέκνα ηλικίας άνω των 18 ετών, όταν του δικαιώματος που αντικατέστησε το καταργηθέν δικαίωμα απολαύουν, κατ' αρχήν, μόνον οι σπουδαστές που έχουν την ολλανδική ιθαγένεια και σπουδάζουν στις Κάτω Χώρες;

2) Πρέπει το άρθρο 48 ή το άρθρο 52 της Συνθήκης ΕΟΚ να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι ο περιορισμός, για τους υπηκόους κράτους μέλους που δεν έχουν την ολλανδική ιθαγένεια και έρχονται να εγκατασταθούν στις Κάτω Χώρες ή για τα τέκνα τους, του δικαιώματος για συμμετοχή των δημοσίων αρχών στα έξοδα συντηρήσεως των τέκνων ηλικίας τουλάχιστον 18 ετών που σπουδάζουν εμποδίζει κατά τέτοιον τρόπο την ελεύθερη κυκλοφορία ή την ελεύθερη εγκατάσταση των εργαζομένων ώστε ο περιορισμός αυτός να είναι ασυμβίβαστος με το άρθρο της 48 ή 52;»

V — Νομική ανάλυση

Α — *Το αντικείμενο των προδικαστικών ερωτημάτων*

21. Κατ' αρχάς, πρέπει να διευκρινιστεί το αντικείμενο των προδικαστικών ερωτημάτων. Τα ερωτήματα που υποβλήθηκαν

από το Arrondissementsrechtbank αφορούν το αν η αντικατάσταση του επιδόματος συντηρούμενου τέκνου με τη χρηματοδότηση των σπουδών συμβιβάζεται με διάφορες απαγορεύσεις των δυσμενών διακρίσεων από το κοινοτικό δίκαιο. Τούτο θέτει το ζήτημα αν — και ενδεχομένως υπό ποιες προϋποθέσεις — πρέπει να θεωρηθεί ότι η κατά μεγάλο μέρος κατάργηση υφιστάμενης ρυθμίσεως και η συνακόλουθη θέσπιση νέας ρυθμίσεως αποτελούν σε σχέση με το κοινοτικό δίκαιο μόνον μία νομοθετική διαδικασία.

23. Η Ολλανδική Κυβέρνηση ισχυρίζεται ότι μόνον εντός του πεδίου εφαρμογής του WSF θα μπορούσαν ενδεχομένως να υπάρξουν αθέμιτες διακρίσεις που θα πρέπει να αξιολογηθούν εντός αυτού του πλαισίου και όχι σε σχέση με τη μεταβατική ρύθμιση του AKW. Όμως, τα δικαιώματα που απορρέουν από τον WSF δεν αποτελούν αντικείμενο των δύο διαφορών της κύριας δίκης, καθόσον το Arrondissementsrechtbank δεν έχει αρμοδιότητα επί του θέματος αυτού. Η μεταβατική ρύθμιση του AKW εφαρμόζεται κατά τον ίδιο τρόπο επί όλων των ενδιαφερομένων, χωρίς την παραμικρή διάκριση λόγω ιθαγενείας.

Οι απόψεις των μερών

22. Η Ολλανδική Κυβέρνηση υπογραμμίζει ότι ο Ολλανδός νομοθέτης, από τη μια πλευρά, περιόρισε τα βάσει του AKW δικαιώματα λήψεως επιδόματος συντηρούμενου τέκνου και, από την άλλη πλευρά, καθιέρωσε ένα αυτοτελές σύστημα χρηματοδοτήσεως των σπουδών, το οποίο συνεπάγεται την καταβολή παροχών στους επί μέρους σπουδαστές. Όμως, το σύγχρονο των δύο ρυθμίσεων δεν σημαίνει ότι η χρηματοδότηση των σπουδών είναι απλώς μια νέα μορφή του επιδόματος συντηρούμενου τέκνου, η οποία αποκλείει κατά μεγάλο μέρος τους γονείς που δεν έχουν την ολλανδική ιθαγένεια. Αντιθέτως, ο WSF διαφοροποιείται σε πολλά σημεία από τους κανόνες που ίσχυαν προηγουμένως, όπως π.χ. διαφοροποιείται όσον αφορά τον συνυπολογισμό του εισοδήματος των γονέων. Κατά τα λοιπά, κατά την τροποποίηση της χρηματοδοτήσεως σπουδών το 1996, δεν τροποποιήθηκαν μόνον οι παροχές που καταβάλλονται στα τέκνα γονέων οι οποίοι δεν έχουν την ολλανδική ιθαγένεια, αλλά τροποποιήθηκαν και άλλα είδη παροχών.

24. Ο καθού, ο SVB, λαμβάνει ως αφετηρία το ότι, για να κριθεί αν υφίστανται αθέμιτες διακρίσεις, πρέπει να εξεταστεί μόνον το τωρινό κείμενο του AKW. Κατά τον SVB, η σύγκριση με τη ρύθμιση που ίσχυε πριν από το 1996 δεν είναι δυνατή. Τώρα ο AKW ουδόλως διακρίνει αναλόγως της ιθαγενείας, της κατοικίας ή του τόπου των σπουδών. Επί πλέον, ο SVB τονίζει την ελευθερία των κρατών μελών να διαρρυθμίζουν τα συστήματά τους κοινωνικής ασφαλίσεως.

25. Οι άλλοι που υπέβαλαν παρατηρήσεις δεν εξετάζουν ρητώς το ζήτημα αυτό. Ωστόσο, η M. Esmoris Cerdeiro-Pinedo Amado, ο H. Fahmi, η Ισπανική και η Αυστριακή Κυβέρνηση λαμβάνουν ως αφετηρία το ότι οι επίμαχες παροχές του AKW και του WSF πρέπει να συνεξεταστούν, ενώ η Κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου και η Επιτροπή διαχωρίζουν ξεκάθαρα τις δύο

παροχές. Η Γαλλική Κυβέρνηση θεωρεί ότι δυστυχώς τα στοιχεία που περιέχονται στη διάταξη περί παραπομπής δεν της παρέχουν τη δυνατότητα να καθορίσει τη νομική φύση του WSF.

Εκτίμηση

26. Οι αμφιβολίες του Arrondissementsrechtbank αφορούν όχι μόνο τη μεταβατική ρύθμιση μεταξύ δύο διαφορετικών συστημάτων χορηγήσεως παροχών για σπουδαστές, αλλά και τις αυστηρότερες προϋποθέσεις χορηγήσεως παροχών υπό το νέο σύστημα, αυτό του WSF.

27. Η μεταβατική ρύθμιση που περιέχεται στον AKW ουδόλως ενέχει οφθαλμοφανείς διακρίσεις. Όπως το Δικαστήριο έχει κρίνει κατ' επανάληψη, τα κράτη μέλη είναι ελεύθερα να διαρρυθμίζουν τα συστήματά τους κοινωνικής ασφαλίσεως [6]. Ειδικότερα, μπορούν τα ίδια να καθορίσουν σε ποιο μέτρο θα χρησιμοποιούν κρατικούς πόρους για να χορηγούν παροχές κοινωνικής ασφαλίσεως. Παρ' όλ' αυτά, κατά την άσκηση της αρμοδιότητάς τους αυτής πρέπει να τηρούν το κοινοτικό δίκαιο [7], και ιδίως την απαγόρευση των διακρίσεων λόγω ιθαγενείας [8], πλην όμως από την κατάργηση ή τον χωρίς διακρίσεις περιορισμό δικαιωμάτων όπως το επίδομα συντηρούμενου τέκνου δεν προκύπτει ότι παραβιάστηκε το κοινοτικό δίκαιο.

28. Η τροποποίηση αυτή της ολλανδικής νομοθεσίας απλώς θέτει το ζήτημα να εξεταστούν οι προϋποθέσεις χορηγήσεως παροχών κατ' εφαρμογήν του WSF [9]. Όμως, από αυτό δεν μπορεί να συναχθεί ότι η προδικαστική παραπομπή είναι απαράδεκτη λόγω της περιορισμένης αρμοδιότητας του Arrondissementsrechtbank όσον αφορά τη ρύθμιση που περιέχεται στον WSF. Κατ' αρχήν, στο εθνικό δικαστήριο απόκειται να αξιολογήσει τη λυσιτέλεια των νομικών ζητημάτων που έχουν ανακύψει σε μια υπόθεση και την ανάγκη υπάρξεως προδικαστικής αποφάσεως για να μπορέσει να εκδώσει τη δική του απόφαση [10]. Αντιθέτως, το Δικαστήριο δεν έχει αρμοδιότητα να αποφανθεί επί του ζητήματος κατά ποιον τρόπο το Arrondissementsrechtbank θα πρέπει να αντιδράσει αν τυχόν διαπιστωθεί η ύπαρξη δυσμενών διακρίσεων μέσω του WSF. Η απόφαση αυτή απόκειται μόνο στα ολλανδικά δικαστήρια. Εν προκειμένω, μπορούν να υπάρξουν τουλάχιστον δύο λύσεις. Από τη μια πλευρά, επί τη βάσει μιας τέτοιας διαπιστώσεως θα πρέπει να προσαρμοστεί η εφαρμογή του WSF. Κατά τα στοιχεία που προσκόμισε η Ολλανδική Κυβέρνηση, το Arrondissementsrechtbank δεν έχει αρμοδιότητα προς τούτο. Από την άλλη πλευρά, το Arrondissementsrechtbank

6 — Απόφαση της 28ης Απριλίου 1998, C-120/95, Decker (Συλλογή 1998, σ. I-1831, σκέψη 21, η οποία παραπέμπει σε άλλες αποφάσεις).

7 — Απόφαση Decker που προαναφέρθηκε στην υποσημείωση 6, σκέψη 23.

8 — Απόφαση της 24ης Απριλίου 1980, 110/79, Coonan (Συλλογή τόμος 1980/ΙΙ, σ. 77, σκέψη 12).

9 — Από προσεκτική εξέταση προκύπτει ότι οι επίμαχες διαφοροποιήσεις στις οποίες προβαίνει η ολλανδική νομοθεσία ισχύουν από τη θέση του WSF σε ισχύ το 1986. Όμως, μέχρι το 1996, τα έννομα αποτελέσματα της διαφοροποιήσεως αυτής ήταν λιγότερο επαχθή για πρόσωπα στην κατάσταση του H. Fahmi ή της M. Esmoris Cerdeiro-Pinedo Amado.

10 — Απόφαση της 21ης Απριλίου 1988, 338/85, Pardini (Συλλογή 1988, σ. 2041, σκέψη 8).

θα μπορεί να αναγκαστεί, λόγω των δυσμενών διακρίσεων, να μη λάβει υπόψη την κατάργηση της ρυθμίσεως του AKW, πράγμα που κάλλιστα εμπίπτει στην αρμοδιότητά του. Κατά συνέπεια, δεν μπορεί να αποκλειστεί ότι η προδικαστική παραπομπή έχει πρακτική σημασία για το Arrondissementsrechtbank και όσον αφορά τον WSF. Επομένως, πρέπει να εξεταστεί αν η ρύθμιση που περιέχεται στον WSF ενέχει αθέμιτες διακρίσεις.

Β — *Η υπόθεση Esmoris Cerdeiro-Pinedo Amado*

29. Αντιθέτως προς τη σειρά με την οποία υποβλήθηκαν τα προδικαστικά ερωτήματα, η υπόθεση Fahmi πρέπει να εξεταστεί δεύτερη, καθόσον η απάντηση στα προδικαστικά ερωτήματα στην υπόθεση αυτή στηρίζεται στην εξέταση που πρέπει να γίνει στο πλαίσιο της υποθέσεως Esmoris Cerdeiro-Pinedo Amado.

1) Ο κανονισμός 1408/71

30. Το Arrondissementsrechtbank διαπιστώνει ότι, βάσει του ολλανδικού δικαίου, η περίπτωση της M. Esmoris Cerdeiro-Pinedo Amado εμπίπτει στο προσωπικό πεδίο εφαρμογής του κανονισμού 1408/71. Ωστόσο, θέτει το ζήτημα αν τα πραγματικά περιστατικά της υποθέσεως αυτής εμπίπτουν και στο καθ' ύλην πεδίο εφαρμογής του κανονισμού αυτού και αν ο εν λόγω κανονισμός, και ειδικότερα το άρθρο του 3, απαγορεύει την αντικατάσταση του επιδόματος συντηρούμενου τέκνου με τη χρηματοδότηση των σπουδών, η οποία χρηματοδότηση ως επί το πλείστον δεν είναι και τόσο ευνοϊκή για τους ενδιαφερόμενους που δεν έχουν την ολλανδική ιθαγένεια ή δεν κατοικούν στις Κάτω Χώρες.

Οι απόψεις των μερών

31. Κατά την M. Esmoris Cerdeiro-Pinedo Amado, είναι ασυμβίβαστος με τον κανονισμό 1408/71 ο με τη θέσπιση του WSF περιορισμός των παροχών που καταβάλλονται βάσει του AKW. Η M. Esmoris Cerdeiro-Pinedo Amado επικαλείται κατ' αρχάς το άρθρο 77, παράγραφος 2, του εν λόγω κανονισμού, κατά το οποίο από την εφαρμογή του ολλανδικού δικαίου επί της συντάξεώς της αναπηρίας προκύπτει ότι πρέπει να λαμβάνει παροχές και για την κόρη της, χωρίς να υφίστανται διακρίσεις λόγω ιθαγενείας. Ανεξάρτητα από το ζήτημα αυτό, ισχυρίζεται ότι η τροποποίηση του ολλανδικού συστήματος είναι αντίθετη προς την απαγόρευση των δυσμενών διακρίσεων που διατυπώνεται στο άρθρο 3 του πιο πάνω κανονισμού. Κατ' αυτήν, στην πράξη οι Ολλανδοί υπήκοοι θίγονται από τους εν λόγω περιορισμούς μόνον αν τα τέκνα τους θέλουν να σπουδάσουν στο εξωτερικό. Αντιθέτως, η προϋπόθεση ότι το τέκνο πρέπει κατ' αρχήν να σπουδάζει στις Κάτω Χώρες είναι πολύ πιο πιθανό να θίγει τους γονείς μη ολλανδικής ιθαγενείας περισσότερο απ' ό,τι τους Ολλανδούς. Σ' αυτό προστίθενται οι περιοριστικοί όροι της εξομοιώσεως των τέκνων μη ολλανδικής ιθαγενείας με τους Ολλανδούς σπουδαστές.

32. Κατά την Ισπανική Κυβέρνηση, οι παροχές που καταβάλλονται βάσει του AKW είναι οικογενειακές παροχές υπό την έννοια του κανονισμού 1408/71. Λόγω της εξελίξεως της νομοθεσίας, πρέπει να δοθεί ο ίδιος χαρακτηρισμός στις παροχές που καταβάλλονται βάσει του WSF. Στην πράξη, ο WSF αρχικώς εγγυήθηκε τα «κεκτημένα» δικαιώματα στο πλαίσιο του AKW. Μόνον αργότερα μια νέα ρύθμιση περιόρισε τα δικαιώματα αυτά. Το γεγονός ότι με τη θέσπιση του WSF απλούστατα δεν καταργήθηκαν οι παροχές του AKW δείχνει ότι ο νομοθέτης αναγνωρίζει τα ίδια αποτελέσματα και στα δύο συστήματα. Αμφότερα ερείδονται στην ανάγκη στηρίξεως της οικογενείας λόγω του ότι ένα τέκνο σπουδάζει.

33. Εντός του πεδίου εφαρμογής του κανονισμού 1408/71, το άρθρο 3 απαγορεύει τις άμεσες και τις συγκεκαλυμμένες διακρίσεις. Η Ισπανική Κυβέρνηση ισχυρίζεται ότι η κατά τον WSF απαίτηση κατοχής της ολλανδικής ιθαγένειας συνιστά άμεση διάκριση· η απαίτηση φοιτήσεως σε ολλανδικό εκπαιδευτικό ίδρυμα πρέπει να χαρακτηριστεί ως συγκεκαλυμμένη διάκριση.

34. Όσον αφορά την επίμαχη παροχή, δεν έχει σημασία το αν πρόκειται για ίδιον δικαίωμα του σπουδαστή ή για παράγωγο δικαίωμα. Επικαλούμενη την απόφαση του Δικαστηρίου στην υπόθεση Cabanis-Issarte [11], η Ισπανική Κυβέρνηση διαπιστώνει ότι η διάκριση αυτή έχει σημασία μόνο για παροχές ανεργίας. Κατά τα λοιπά, η Ισπανική Κυβέρνηση παραπέμπει στο άρθρο 73 του κανονισμού 1408/71 και στη νομολογία που διαμορφώθηκε σχετικά με το άρθρο αυτό [12], από όπου προκύπτει ότι στους μισθωτούς και στους αυτοαπασχολούμενους δεν πρέπει να αντιτάσσεται άρνηση για την καταβολή οικογενειακών παροχών όταν τα περί ων πρόκειται μέλη της οικογενείας κατοικούν σε άλλο κράτος μέλος.

35. Κατά την Αυστριακή Κυβέρνηση, οι παροχές που καταβάλλονται βάσει του WSF πρέπει να χαρακτηριστούν ως οικογενειακές παροχές υπό την έννοια του άρθρου 1, στοιχείο κα', σημείο i, του κανονισμού 1408/71. Επομένως, έχει εφαρμογή η απαγόρευση των δυσμενών διακρίσεων που διατυπώνεται στο άρθρο 3 του κανονισμού 1408/71, το οποίο απαγορεύει και τις συγκεκαλυμμένες ή έμμεσες διακρίσεις. Οι προϋποθέσεις καταβολής των προβλεπομένων από τον WSF παροχών έχουν ως συνέπεια τη δημιουργία τέτοιων έμμεσων διακρίσεων, καθόσον τα τέκνα μη Ολλανδών γονέων αποκλείονται πολύ πιο συχνά από τις παροχές του WSF.

36. Λόγω του τρόπου που αντιλαμβάνονται το αντικείμενο της διαδικασίας, τον οποίο έχω ήδη περιγράψει, η Ολλανδική Κυβέρνηση και ο SVB θεωρούν ότι εν προκειμένω πρέπει να εξεταστεί μόνον η ρύθμιση του AKW, η οποία ουδόλως δημιουργεί δυσμενείς διακρίσεις.

11 — Απόφαση της 30ής Απριλίου 1996, C-308/93 (Συλλογή 1996, σ. I-2097).

12 — Αποφάσεις της 10ης Οκτωβρίου 1996, C-245/94 και C-312/94, Hoever και Zachow (Συλλογή 1996, σ. I-4895), και της 5ης Οκτωβρίου 1995, C-321/93, Imbernon Martínez (Συλλογή 1996, σ. I-2821).

37. Η Γαλλική Κυβέρνηση θεωρεί ότι και όταν γίνεται μετάβαση από ένα σύστημα κοινωνικού δικαίου σε άλλο οι διακινούμενοι εργαζόμενοι δεν πρέπει να τίθενται σε χειρότερη μοίρα σε σχέση με τους ημεδαπούς. Κατά τα λοιπά, ισχυρίζεται ότι στη διάταξη περί παραπομπής δεν περιέχονται επαρκή στοιχεία ως προς το δικαίωμα χρηματοδοτήσεως των σπουδών για να αξιολογηθεί το συμβιβαστό του δικαιώματος αυτού με τους κανόνες δικαίου που παραθέτει η διάταξη αυτή. Εν πάση περιπτώσει, η Γαλλική Κυβέρνηση εκφράζει αμφιβολίες, λαμβανομένου υπόψη ότι στην πιο πρόσφατη νομολογία του Δικαστηρίου είναι ορατή μια τάση όλο και πιο μεγάλης αυτονομήσεως των μελών της οικογένειας, πράγμα που δημιουργεί σημαντικά προβλήματα στα κοινωνικά συστήματα των κρατών μελών [13].

38. Η Κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου λαμβάνει ως αφετηρία το ότι οι παροχές που καταβάλλονται βάσει του WSF δεν αποτελούν παροχές κοινωνικής ασφαλίσεως υπό την έννοια του άρθρου 4 του κανονισμού 1408/71, και ειδικότερα δεν αποτελούν οικογενειακές παροχές υπό την έννοια του άρθρου 1, στοιχείο κα', σημείο i, του κανονισμού αυτού. Η χρηματοδότηση των σπουδών δεν χρησιμεύει για την αντιστάθμιση των οικογενειακών βαρών, αλλά μόνο για τη στήριξη των σπουδαστών.

39. Ακόμα και αν η χρηματοδότηση των σπουδών αποτελούσε παροχή κοινωνικής ασφαλίσεως, η Κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου θεωρεί ότι από το άρθρο 13, παράγραφος 2, στοιχείο στ', του κανονισμού 1408/71 προκύπτει ότι, όσον αφορά τη χρηματοδότηση σπουδών, η M. Esmoris Cerdeiro-Pinedo Amado υπόκειται μόνο στο ισπανικό δίκαιο, λόγω της επιστροφής της στην Ισπανία. Ούτως ή άλλως, η M. Esmoris Cerdeiro-Pinedo Amado δεν μπορεί να επικαλεστεί το άρθρο 77, παράγραφος 2, στοιχείο α', του κανονισμού, καθόσον η διάταξη αυτή αφορά μόνο τα οικογενειακά επιδόματα, στα οποία ουδαμώς υπάγεται η χρηματοδότηση των σπουδών.

40. Η Επιτροπή υπογραμμίζει πρώτον ότι, κατ' αρχήν, οι Κάτω Χώρες είναι ελεύθερες να διαρρυθμίζουν το σύστημά τους κοινωνικής ασφαλίσεως, και άρα να καταργούν ορισμένους κλάδους ή να τους αντικαθιστούν με ρύθμιση άλλου είδους. Το άρθρο 3 του κανονισμού 1408/71 παράγει τα αποτελέσματά του μόνον εντός του καθ' ύλην πεδίου εφαρμογής του κανονισμού αυτού. Το καθ' ύλην πεδίο εφαρμογής προκύπτει από το άρθρο 4, το οποίο, στην παράγραφό του 1, στοιχείο η', αναφέρει τις οικογενειακές παροχές. Κατά την Επιτροπή, το επίδομα συντηρούμενου τέκνου που καταβάλλεται βάσει του AKW πρέπει να χαρακτηριστεί ως οικογενειακή παροχή και εμπίπτει στο καθ' ύλην πεδίο εφαρμογής του κανονισμού 1408/71. Αντιθέτως, οι καταβολές που βάσει του WSF γίνονται ευθέως προς τους σπουδαστές δεν πρέπει πλέον να χαρακτηρίζονται ως παροχές κοινωνικής ασφαλίσεως κατά το άρθρο 4 του κανονισμού 1408/71. Επομένως, δεν πρέπει να αξιολογηθούν με γνώμονα το άρθρο 3 του κανονισμού 1408/71 οι τυχόν δυσμενείς διακρίσεις που εισήγαγε ο WSF.

13 — Η Γαλλική Κυβέρνηση επισύρει την προσοχή ειδικά στις αποφάσεις Cabanis-Issarte (προαναφέρθηκε στην υποσημείωση 11) και της 3ης Οκτωβρίου 1996, C-126/95, Hallouzi-Choho (Συλλογή 1996, σ. I-4807).

Εκτίμηση

41. Η M. Esmoris Cerdeiro-Pinedo Amado εμπίπτει στο *προσωπικό* πεδίο εφαρμογής του κανονισμού 1408/71. Το προσωπικό πεδίο εφαρμογής προκύπτει από το άρθρο 2 του κανονισμού. Ναι μεν η M. Esmoris Cerdeiro-Pinedo Amado δεν απασχολείται πλέον ως μισθωτός, πλην όμως, κατά τον ορισμό των μισθωτών που περιέχεται στο άρθρο 1, στοιχείο α', σημείο i, του κανονισμού 1408/71, για να λάβει τον χαρακτηρισμό αυτόν είναι αρκετό να είναι ασφαλισμένη «δυνάμει υποχρεωτικής ή προαιρετικής συνεχίσεως της ασφαλίσεως κατά ενός ή περισσοτέρων κινδύνων που αντιστοιχούν στους κλάδους συστήματος κοινωνικής ασφαλίσεως [...]». Εφόσον η M. Esmoris Cerdeiro-Pinedo Amado λαμβάνει παροχές αναπηρίας, πρέπει να θεωρηθεί ως μισθωτός υπό την έννοια του κανονισμού 1408/71.

42. Επίσης, οι παροχές που καταβάλλονται βάσει του AKW πρέπει να θεωρηθούν ως οικογενειακές παροχές κατά το άρθρο 1, στοιχείο κα', σημείο i, του κανονισμού 1408/71, και ενδεχομένως ακόμη και ως οικογενειακά επιδόματα κατά το σημείο ii της ίδιας διατάξεως. Επομένως, εμπίπτουν στο *καθ' ύλην* πεδίο εφαρμογής του κανονισμού 1408/71. Όμως, είναι πολύ πιο δύσκολο να κριθεί αν τούτο ισχύει και για παροχές χρηματοδοτήσεως των σπουδών όπως αυτές που προβλέπει ο WSF. Αυτή καθαυτή, η χρηματοδότηση των σπουδών δεν είναι παροχή κοινωνικής ασφαλίσεως που εμπίπτει στον ορισμό του καθ' ύλην πεδίου εφαρμογής κατά το άρθρο 4, παράγραφος 1, του κανονισμού 1408/71. Όμως, η σχέση μεταξύ της χρηματοδοτήσεως των σπουδών και των επιδομάτων συντηρούμενου τέκνου, σχέση η οποία αποτελεί το υπόβαθρο των προδικαστικών ερωτημάτων, θέτει το ζήτημα αν οι παροχές που καταβάλλονται βάσει του WSF πρέπει να θεωρηθούν ως οικογενειακές παροχές υπό την έννοια του άρθρου 4, παράγραφος 1, στοιχείο η', του κανονισμού 1408/71.

43. Στις συνεκδικασθείσες υποθέσεις Hoever και Zachow, το Δικαστήριο διαπίστωσε όσον αφορά τον χαρακτηρισμό ορισμένων παροχών:

«Το Δικαστήριο έχει επανειλημμένως αποφανθεί ότι η διάκριση μεταξύ των παροχών που εξαιρούνται από το πεδίο εφαρμογής του κανονισμού 1408/71 και των παροχών που εμπίπτουν στο εν λόγω πεδίο έγκειται κατ' ουσία στα συστατικά κάθε παροχής στοιχεία, ιδίως στον σκοπό και στις προϋποθέσεις χορηγήσεώς της, και όχι στο αν μια παροχή χαρακτηρίζεται από την εθνική νομοθεσία ως παροχή κοινωνικής ασφαλίσεως [...].

Συναφώς, το Δικαστήριο έχει διευκρινίσει επανειλημμένως ότι μια παροχή μπορεί να θεωρείται ως παροχή κοινωνικής ασφαλίσεως, εφόσον χορηγείται στους δικαιούχους βάσει μιας από τον νόμο καθοριζομένης καταστάσεως, χωρίς οποιαδήποτε εξατομικευμένη και κατά διακριτική ευχέρεια στάθ-

μιση των ατομικών τους αναγκών, και εφόσον αφορά έναν από τους κινδύνους που απαριθμούνται ρητώς στο άρθρο 4, παράγραφος 1, του κανονισμού 1408/71 [...]» [14].

44. Από τη δικογραφία προκύπτει ότι οι παροχές που καταβάλλονται βάσει του WSF δεν χορηγούνται στο πλαίσιο διακριτικής εξουσίας, αλλά υπό προϋποθέσεις που έχουν καθοριστεί με σαφήνεια από τον νόμο. Το γεγονός ότι μέρος της χρηματοδοτήσεως των σπουδών εξαρτάται από το εισόδημα των γονέων δεν εμποδίζει τη διαπίστωση αυτή. Σύμφωνα με όσα προκύπτουν, δεν γίνεται πλήρης εκτίμηση των προσωπικών αναγκών του αιτούντος, αλλά υφίστανται αντικειμενικά και με νόμο καθορισμένα κριτήρια τα οποία, από τη στιγμή που πληρωθούν, παρέχουν δικαίωμα να ληφθεί η χρηματοδότηση των σπουδών, χωρίς η αρμόδια αρχή να μπορεί να λάβει υπόψη άλλες προσωπικές περιστάσεις [15].

45. Ο συνυπολογισμός του εισοδήματος των γονέων φαίνεται να είναι και το κριτήριο που θα μπορούσε να συνηγορήσει υπέρ της οικογενειακής παροχής. Στο μέτρο αυτό, η χρηματοδότηση των σπουδών εξαρτάται από τη χρηματοδοτική ικανότητα των γονέων και, επομένως, έχει επίσης ως σκοπό να ελαφρύνει το βάρος που οι σπουδές των τέκνων αποτελούν για τις οικογένειες με χαμηλότερα εισοδήματα, ενώ τα τέκνα των οικογενειών με υψηλότερα εισοδήματα λαμβάνουν σε μικρότερο βαθμό τη βοήθεια για τη χρηματοδότηση των σπουδών τους ή δεν την λαμβάνουν καθόλου. Στην παρούσα υπόθεση, η οικογενειακή παροχή: επίδομα συντηρούμενου τέκνου και η χρηματοδότηση των σπουδών συνδέονται ακόμα περισσότερο μεταξύ τους, καθόσον το επίδομα συντηρούμενου τέκνου καταβαλλόταν επικουρικώς σε σχέση με τη χρηματοδότηση των σπουδών και υπό αυστηρές προϋποθέσεις εξακολουθεί να καταβάλλεται επικουρικώς. Από αυτά θα μπορούσε να συναχθεί ότι και η κατά τον WSF χρηματοδότηση των σπουδών έχει κατ' αρχήν ως σκοπό να αντισταθμίσει τα οικογενειακά βάρη. Εφόσον το άρθρο 1, στοιχείο κα', σημείο i, ορίζει ρητώς ως οικογενειακή παροχή «κάθε» παροχή που προορίζεται να αντισταθμίσει τα οικογενειακά βάρη, ο ορισμός αυτός θα μπορούσε να περιλάβει παροχές που χρησιμεύουν τουλάχιστον για την αντιστάθμιση αυτή. Έτσι, οι παροχές που καταβάλλονται βάσει του WSF θα μπορούσαν να εμπίπτουν στο καθ' ύλην πεδίο εφαρμογής του κανονισμού 1408/71 τουλάχιστον στο μέτρο που το ποσό τους υπολογίζεται λαμβανομένου υπόψη του εισοδήματος των γονέων.

46. Έναντι των επιχειρημάτων αυτών, επιβάλλεται η διαπίστωση ότι η χρηματοδότηση των σπουδών πρέπει να καλύπτει τις ανάγκες ενός τέκνου που έχει κανονικά ενηλικιωθεί και είναι το ίδιο υπεύθυνο για την οργάνωση της ζωής του. Κατά κανόνα, όταν τα τέκνα αρχίζουν τις σπουδές τους απομακρύνονται από την οικογενειακή οργάνωση υπό τη στενή έννοια που της δίνουν οι διατάξεις σχετικά με την επιμέλεια των τέκνων, έννοια στην οποία ανάγεται η αντιστάθμιση των οικογενειακών βαρών. Πρέπει επίσης να ληφθεί υπόψη το γεγονός ότι η χρηματοδότηση των σπουδών είναι μια δαπανηρή παροχή, η οποία δεν αντισταθμίζεται με την καταβολή εισφορών από τους σπουδαστές. Κατά συνέπεια, δεν είναι σωστό η έννοια των οικογενειακών παροχών να επεκταθεί σε παροχές που μόνον έμμεσα χρησιμεύουν για την αντιστάθμιση των οικογενειακών βαρών.

14 — Απόφαση που προαναφέρθηκε στην υποσημείωση 12 (σκέψεις 17 επ.).

15 — Βλ. την απόφαση της 16ης Ιουλίου 1992, C-78/91, Hughes (Συλλογή 1992, σ. I-4839, σκέψη 17).

47. Ακόμα και αν το Δικαστήριο δεχθεί τα επιχειρήματα υπέρ της επεκτάσεως της εννοίας των οικογενειακών παροχών, παραμένει το ότι εν προκειμένω ο κανονισμός 1408/71 δεν απαιτεί να χορηγηθεί στην κόρη της M. Esmoris Cerdeiro-Pinedo Amado η ολλανδική παροχή της χρηματοδοτήσεως των σπουδών.

48. Αν το Δικαστήριο δεχθεί τη λύση αυτή, θα πρέπει πρώτα να εφαρμόσει τους ειδικούς κανόνες του κανονισμού 1408/71 που αφορούν τη χορήγηση οικογενειακών παροχών, οι οποίοι υπερισχύουν της κατά το άρθρο 3 του κανονισμού αυτού γενικής απαγορεύσεως των δυσμενών διακρίσεων.

49. Στο μέτρο που η M. Esmoris Cerdeiro-Pinedo Amado επικαλείται το άρθρο 77, παράγραφος 2, του κανονισμού 1408/71, επιβάλλεται κατ' αρχάς η διαπίστωση ότι η διάταξη αυτή έχει εφαρμογή μόνον επί των οικογενειακών επιδομάτων [16]. Κατά τον ορισμό τον οποίο δίνει το άρθρο 1, στοιχείο κα', σημείο ii, του κανονισμού 1408/71, με τον όρο αυτόν νοείται «η περιοδική παροχή σε χρήμα που χορηγείται αποκλειστικώς ανάλογα με τον αριθμό και, ενδεχομένως, την ηλικία των μελών της οικογενείας». Ενώ οι παροχές που χορηγούνταν βάσει του AKW θα μπορούσαν ενδεχομένως να θεωρηθούν ως οικογενειακά επιδόματα, οι παροχές που προβλέπει ο WSF εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του κανονισμού 1408/71 μόνο κατά το μέτρο που λαμβάνεται υπόψη το εισόδημα των γονέων. Κατά συνέπεια, δεν χορηγούνται μόνο βάσει των προαναφερθέντων κριτηρίων και δεν μπορούν να θεωρηθούν ως οικογενειακά επιδόματα.

50. Κατά τα λοιπά, επί των οικογενειακών παροχών πρέπει να εφαρμόζεται το κεφάλαιο 7 του κανονισμού 1408/71. Κατά το άρθρο 73 του κανονισμού 1408/71, η M. Esmoris Cerdeiro-Pinedo Amado δύναται να αξιώσει οικογενειακές παροχές βάσει των διατάξεων που ισχύουν στο κράτος στη νομοθεσία του οποίου υπόκειται. Το ποιο είναι το κράτος αυτό προκύπτει από τους κανόνες άρσεως συγκρούσεων οι οποίοι περιέχονται στα άρθρα 13 έως 17α του κανονισμού 1408/71. Το άρθρο 13, παράγραφος 2, στοιχείο α', εξαρτά κατ' αρχήν την εφαρμογή της νομοθεσίας κράτους μέλους από το αν ασκείται στο κράτος αυτό μισθωτή δραστηριότητα. Μολονότι η M. Esmoris Cerdeiro-Pinedo Amado είναι μισθωτός υπό την έννοια του κανονισμού 1408/71 λόγω του ότι λαμβάνει ολλανδική σύνταξη αναπηρίας, δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι πάντοτε ήταν μισθωτός στις Κάτω Χώρες. Κατά τη γραμματική της διατύπωση και τον τρόπο που χρησιμοποιείται στον κανονισμό 1408/71, η έννοια της μισθωτής δραστηριότητας σημαίνει συνήθως ένα χρονικό διάστημα εντός του οποίου όντως ασκείται μισθωτή εργασία [17]. Επομένως, το εφαρμοστέο δίκαιο δεν προκύπτει από την παραπομπή στους κανόνες αυτούς.

51. Δεν προκύπτει ούτε ότι μπορεί να γίνει με άλλον τρόπο παραπομπή στο ολλανδικό δίκαιο. Κατά συνέπεια, πρέπει να εφαρμο-

16 — Απόφαση της 27ης Σεπτεμβρίου 1988, 313/86, Lenoir (Συλλογή 1988, σ. 5391, σκέψεις 9 επ.).

17 — Βλ. ειδικά το άρθρο 1, στοιχείο α', σημείο iv, πρώτη περίπτωση, αλλά π.χ. και τα στοιχεία γ', ιη' και ιθ', καθώς και το άρθρο 10α, παράγραφος 2.

στεί η γενική διάταξη του άρθρου 13, παράγραφος 2, στοιχείο στ', του κανονισμού 1408/71. Σύμφωνα με τη διάταξη αυτή, πρέπει, κατ' αρχήν, στο πλαίσιο του κανονισμού 1408/71 να εφαρμοστεί επί της M. Esmoris Cerdeiro-Pinedo Amado το δίκαιο του τόπου κατοικίας της, δηλαδή το ισπανικό δίκαιο.

52. Το γεγονός ότι η M. Esmoris Cerdeiro-Pinedo Amado λαμβάνει ολλανδική σύνταξη αναπηρίας δεν εμποδίζει το συμπέρασμα αυτό. Το άρθρο 10 του κανονισμού 1408/71 επιβάλλει ρητώς την εξαγωγή των συντάξεων αναπηρίας. Το άρθρο 17α του κανονισμού 1408/71 [18] δείχνει τον εξαιρετικό χαρακτήρα της κατά το άρθρο αυτό αρμοδιότητας του εξάγοντος κράτους μέλους και, κατά συνέπεια, των συναφών ρυθμίσεων. Η προβλεπόμενη από το άρθρο αυτό δυνατότητα να μην εφαρμοστούν επί του μισθωτού οι διατάξεις του κράτους μέλους κατοικίας δικαιολογείται μόνον από το γεγονός ότι, λόγω της διαρθρώσεως του συστήματός του κοινωνικής ασφαλίσεως, το κράτος μέλος που εξάγει τις παροχές του συνδέει την εξακτέα παροχή με άλλες παροχές [19], χωρίς το κοινοτικό δίκαιο να απαιτεί την εξαγωγή αυτών των πρόσθετων παροχών. Η εν λόγω σύνδεση παροχών μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα ότι οι ενδιαφερόμενοι οφείλουν για τον ίδιο κίνδυνο να καταβάλλουν εισφορές σε δύο διαφορετικά συστήματα ασφαλίσεως αν δεν μπορέσουν να απαλλαγούν από την υποχρέωση υπαγωγής σε ένα από αυτά.

53. Κατά συνέπεια, για τη χρηματοδότηση των σπουδών της κόρης της M. Esmoris Cerdeiro-Pinedo Amado δεν πρέπει να εφαρμοστούν οι διατάξεις του ολλανδικού δικαίου, αλλά μόνον οι διατάξεις του ισπανικού δικαίου, και τούτο ανεξαρτήτως του αν από τις τελευταίες διατάξεις προκύπτει στην πράξη δικαίωμα να χρηματοδοτηθούν οι σπουδές. Τα πραγματικά περιστατικά της παρούσας υποθέσεως, όπως έχουν υπό το ολλανδικό δίκαιο, ουδόλως εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 73 του κανονισμού 1408/71.

54. Οι πιο πάνω σκέψεις ως προς το εφαρμοστέο δίκαιο ισχύουν και για το άρθρο 3 του κανονισμού 1408/71, το οποίο παρατέθηκε από το Arrondissementsrechtbank. Είναι αλήθεια ότι η διάταξη αυτή δεν προϋποθέτει ότι εκείνος που επικαλείται την κατά την παράγραφο 1 απαγόρευση των δυσμενών διακρίσεων κατοικεί στο κράτος μέλος από το οποίο ζητεί ίση μεταχείριση. Όμως, η διάταξη αυτή έχει εφαρμογή όχι μόνον όταν ένα πρόσωπο και μία παροχή εμπίπτουν αντιστοίχως στο προσωπικό και στο καθ' ύλην πεδίο εφαρμογής του κανονισμού 1408/71, αλλά και όταν ο κανονισμός αυτός επιβάλλει την εφαρμογή τού περί ου πρόκειται εθνικού δικαίου. Αν τα πράγματα δεν είχαν έτσι, κάθε διακινούμενος εργαζόμενος θα μπορούσε — υπό την επιφύλαξη των ειδικών διατάξεων του κανονισμού 1408/71 — να απαιτήνει συγχρόνως τις παροχές κοινωνικής ασφαλίσεως που καταβάλλονται βάσει του δικαίου όλων των κρατών μελών. Εφόσον, εν προκειμένω, επί της χρηματοδοτήσεως των σπουδών εφαρμογή έχει μόνον το ισπανικό δίκαιο, η M. Esmoris Cerdeiro-Pinedo Amado δεν μπορεί να επικαλεστεί τον κανονισμό 1408/71 σχετικά με τις διακρίσεις τις οποίες ενδεχο-

18 — «Ο δικαιούχος σύνταξης ή άλλης προσόδου οφειλόμενης βάσει της νομοθεσίας ενός κράτους μέλους ή συντάξεων οφειλομένων βάσει των νομοθεσιών περισσότερων κρατών μελών, ο οποίος κατοικεί στο έδαφος κράτους μέλους, μπορεί να εξαιρεθεί, μετά από αίτησή του, της εφαρμογής της νομοθεσίας αυτού του τελευταίου κράτους, υπό τον όρο ότι δεν υπόκειται στη νομοθεσία αυτή λόγω της εκ μέρους του άσκησης επαγγελματικής δραστηριότητας.»

19 — Έτσι, στη Γερμανία η καταβολή συντάξεως συνδέεται με την υγειονομική ασφάλιση.

μένως δημιουργεί εις βάρος της το ολλανδικό δίκαιο.

2) Ο κανονισμός 1612/68 και το άρθρο 48 της Συνθήκης

55. Περαιτέρω, το Arrondissementsrechtbank θεωρεί ότι, όσον αφορά την M. Esmoris Cerdeiro-Pinedo Amado, η ρύθμιση του WSF ενδέχεται να είναι αντίθετη προς το άρθρο 7 του κανονισμού 1612/68. Εξάλλου, το αιτούν δικαστήριο θεωρεί ότι είναι δυνατόν να έχει παραβιαστεί το άρθρο 48 της Συνθήκης. Τα δύο αυτά ζητήματα πρέπει να εξεταστούν μαζί, καθόσον, ούτως ή άλλως, εντός του πεδίου εφαρμογής του κανονισμού 1612/68 το άρθρο 48 της Συνθήκης δεν μπορεί να έχει ευρύτερα αποτελέσματα από το άρθρο 7 του κανονισμού αυτού.

Οι απόψεις των μερών

56. Η M. Esmoris Cerdeiro-Pinedo Amado επισύρει κατ' αρχάς την προσοχή στο ότι οι παροχές που καταβάλλονται βάσει του WSF αποτελούν κατά τη νομολογία του Δικαστηρίου κοινωνικό πλεονέκτημα υπό την έννοια του άρθρου 7, παράγραφος 2, του κανονισμού 1612/68. Επί πλέον, κατά τη νομολογία, ο κανονισμός αυτός απαγορεύει να καθοριστεί ο τόπος κατοικίας ως προϋπόθεση για τη χορήγηση κοινωνικού πλεονεκτήματος. Έτσι, οι μη Ολλανδοί ασφαλισμένοι βάσει του AKW που κατοικούν εκτός Κάτω Χωρών τίθενται αθέμιτα σε χειρότερη μοίρα από τους ασφαλισμένους που έχουν την ολλανδική ιθαγένεια ή κατοικούν στις Κάτω Χώρες.

57. Η Ισπανική Κυβέρνηση επισύρει την προσοχή ειδικά στην απόφαση Meints [20] κατά την οποία η προϋπόθεση κατοικίας είναι ασυμβίβαστη με το άρθρο 7, παράγραφος 2, του κανονισμού 1612/68. Επομένως, είναι ασυμβίβαστη με τις αρχές της ίσης μεταχειρίσεως και της ελεύθερης κυκλοφορίας η απαίτηση να υφίσταται κατοικία στις Κάτω Χώρες και να υπάρχει ολλανδική ιθαγένεια.

58. Ο Ολλανδική Κυβέρνηση δέχεται ότι η ιδιότητα του εργαζομένου υπό την έννοια του κανονισμού 1612/68 μπορεί να διατηρηθεί μετά τη λύση της σχέσεως εργασίας, αλλά αμφισβητεί ότι στην παρούσα υπόθεση η λήψη παροχών αναπηρίας είναι αρκετή για τη διατήρηση της ιδιότητας αυτής. Επικουρικώς, υπογραμμίζει — όπως και ο SVB —, λαμβάνοντας ως αφετηρία την άποψή της σχετικά με την οριοθέτηση του αντικειμένου της προσφυγής, ότι οι κανόνες του AKW ουδόλως εισάγουν απροκάλυπτες ή συγκεκαλυμμένες διακρίσεις λόγω ιθαγενείας και ότι ο WSF δεν αποτελεί αντικείμενο της προδικαστικής παραπομπής.

59. Η Αυστριακή Κυβέρνηση και η Κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου θεωρούν ότι ο κανονισμός 1612/68 κατ' αρχήν παύει να

20 — Απόφαση της 27ης Νοεμβρίου 1997, C-57/96, Meints (Συλλογή 1997, σ. I-6689, σκέψεις 43 επ.).

παράγει αποτελέσματα όταν ο εργαζόμενος επιστρέφει με την οικογένειά του στη χώρα καταγωγής του. Ισχυρίζονται ότι στην παρούσα υπόθεση δεν συντρέχει λόγος να εισαχθούν εξαιρέσεις από την αρχή αυτή.

60. Κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση, η εκπρόσωπος της Κυβερνήσεως του Ηνωμένου Βασιλείου τόνισε ότι, σύμφωνα με τη νομολογία, εξαιρέσεις υφίστανται μόνο για τους μεθοριακούς εργαζομένους και όχι για τους διακινουμένους εργαζομένους που επιστρέφουν στην πατρίδα τους.

61. Ανεξάρτητα από το ζήτημα αυτό, η Κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου εκθέτει ότι η απαίτηση ολλανδικής ιθαγενείας θα μπορούσε να αποτελεί αθέμιτη διάκριση, με γνώμονα το άρθρο 48 της Συνθήκης. Επικαλούμενη αποφάσεις του Δικαστηρίου[21] ισχυρίζεται ότι συμβιβάζεται με το άρθρο 48 της Συνθήκης το να περιορίζεται η χρηματοδότηση των σπουδών στους σπουδαστές που φοιτούν σε ολλανδικά πανεπιστήμια. Η δυνατότητα εξαγωγής παροχών μπορεί να περιοριστεί όταν οι παροχές συνδέονται με συγκεκριμένο κοινωνικοοικονομικό πλαίσιο.

62. Η Επιτροπή, επικαλούμενη τη νομολογία[22], διαπιστώνει κατ' αρχάς ότι η M. Esmoris Cerdeiro-Pinedo Amado είναι εργαζόμενος υπό την έννοια του κανονισμού 1612/68, καθόσον η ιδιότητα αυτή αναγνωρίζεται κατ' αρχήν και στους πρώην εργαζομένους. Έτσι, μπορεί να αξιώσει για την κόρη της παροχές βάσει του WSF υπό τις ίδιες προϋποθέσεις με αυτές που ισχύουν για τα τέκνα των Ολλανδών εργαζομένων, δηλαδή ειδικά χωρίς εφαρμογή της προϋποθέσεως κατοικίας.

63. Επί πλέον, κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση η Επιτροπή επέσυρε την προσοχή στο γεγονός ότι η αδιακρίτως ισχύουσα προϋπόθεση να σπουδάζει το τέκνο στις Κάτω Χώρες αποτελεί έμμεση διάκριση. Τα τέκνα των διακινουμένων εργαζομένων έχουν, λόγω γλωσσικής και πολιτιστικής εγγύτητας, πολύ μεγαλύτερο κίνητρο από τα τέκνα των Ολλανδών υπηκόων να σπουδάσουν στη χώρα καταγωγής των γονέων τους. Το ζήτημα αν οι διακρίσεις αυτές μπορούν να αποδειχτούν με αριθμούς είναι άνευ σημασίας, καθόσον και οι δυνητικές έμμεσες διακρίσεις είναι αθέμιτες. Οι διακρίσεις αυτές δεν μπορούν να δικαιολογηθούν ούτε βάσει κοινωνικοοικονομικών διαφορών μεταξύ των διαφόρων τόπων όπου εδρεύουν τα πανεπιστήμια, καθόσον οι διαφορές αυτές μπορούν να ληφθούν υπόψη όταν καθορίζονται κατ' αποκοπήν τα ποσά της χρηματοδοτήσεως.

64. Περαιτέρω, η Επιτροπή ισχυρίζεται ότι σε σχέση με το άρθρο 48 της Συνθήκης το άρθρο 7 του κανονισμού 1612/68 είναι lex specialis.

21 — Αποφάσεις Lenoir (προαναφέρθηκε στην υποσημείωση 16, σκέψεις 16 επ.) και της 4ης Νοεμβρίου 1997, C-20/96, Snares (Συλλογή 1997, σ. I-6057, σκέψεις 38 έως 49).

22 — Αποφάσεις Meints (προαναφέρθηκε στην υποσημείωση 20)· της 4ης Οκτωβρίου 1991, C-349/87, Παράσχη (Συλλογή 1991, σ. I-4501), και της 24ης Σεπτεμβρίου 1998, C-35/97, Επιτροπή κατά Γαλλίας (Συλλογή 1998, σ. I-5325).

Εκτίμηση

65. Κατ' αρχάς, πρέπει να γίνει διάκριση μεταξύ, από τη μια πλευρά, των προϋποθέσεων εφαρμογής του άρθρου 7, παράγραφος 2, του κανονισμού 1612/68 ή του άρθρου 48 της Συνθήκης και, από την άλλη πλευρά, των εννόμων αποτελεσμάτων τους. Η προϋπόθεση εφαρμογής είναι ότι ένας εργαζόμενος που είναι υπήκοος κράτους μέλους ζητεί στο έδαφος άλλου κράτους μέλους να λάβει ένα κοινωνικό πλεονέκτημα.

α) Προϋποθέσεις εφαρμογής

66. Κατά τη νομολογία του Δικαστηρίου, οι παροχές για τη χρηματοδότηση των σπουδών των τέκνων των διακινουμένων εργαζομένων πρέπει να θεωρούνται ως κοινωνικό πλεονέκτημα των διακινουμένων εργαζομένων υπό την έννοια του άρθρου 7, παράγραφος 2, του κανονισμού 1612/68 [23]. Όμως, είναι συζητήσιμο αν η M. Esmoris Cerdeiro-Pinedo Amado μπορεί πλέον να θεωρηθεί ως εργαζόμενος υπό την έννοια της διατάξεως αυτής. Στην απόφασή του στην υπόθεση Martínez Sala, το Δικαστήριο έκρινε συναφώς ότι:

«Στο πλαίσιο του άρθρου 48 της Συνθήκης και του κανονισμού 1612/68, ως εργαζόμενος πρέπει να θεωρείται το πρόσωπο που παρέχει, κατά τη διάρκεια ορισμένου χρόνου, προς ένα άλλο πρόσωπο και υπό τη διεύθυνση αυτού του τελευταίου, υπηρεσίες έναντι των οποίων λαμβάνει αμοιβή. Εφόσον λυθεί η σχέση εργασίας, ο ενδιαφερόμενος χάνει κατ' αρχήν την ιδιότητα του εργαζομένου, αλλά εννοείται [...] ότι η ιδιότητα αυτή ενδέχεται να παραγάγει ορισμένα αποτελέσματα μετά τη λήξη της εργασιακής σχέσεως [...]» [24].

67. Η M. Esmoris Cerdeiro-Pinedo Amado ήταν εργαζόμενος υπό την έννοια αυτή, αλλά εν τω μεταξύ έχασε την εν λόγω ιδιότητα. Κατά συνέπεια, τίθεται το ζήτημα αν, όσον αφορά τα πραγματικά περιστατικά της παρούσας υποθέσεως, ισχύουν οι συνέπειες που αναφέρει ο πιο πάνω ορισμός.

68. Στο σημείο αυτό, στην απόφαση Martínez Sala υπάρχει ένα στοιχείο που μπορεί να μας βοηθήσει. Στην απόφαση αυτή, το Δικαστήριο ρητώς δεν προέβη σε καμία διαπίστωση όσον αφορά την ιδιότητα της Ισπανίδας υπηκόου M. Martínez Sala ως εργαζομένου, με το σκεπτικό ότι δεν είχε επαρκείς ενδείξεις για να απαντήσει στο ερώτημα αυτό. Όμως, ήταν γνωστό ότι στην αρχή η M. Martínez Sala είχε εργαστεί στη Γερμανία, αλλά από το 1989 δεν εργαζόταν πλέον εκεί, και ότι είχε ζητήσει να λαμβάνει από τον Ιανουάριο του 1993 επίδομα ανατροφής ενός τέκνου που γεννήθηκε τον μήνα αυτόν. Τουλάχιστον, στην υπόθεση εκείνη, το Δικαστήριο έλαβε σιωπηρώς ως αφετηρία το ότι οι εργασιακές σχέσεις του παρελθόντος

23 — Αποφάσεις της 26ης Φεβρουαρίου 1992, C-3/90, Bernini (Συλλογή 1992, σ. I-1071, σκέψεις 24 επ.), και της 8ης Ιουνίου 1999, C-337/97, Meeusen (Συλλογή 1999, σ. I-3289, σκέψη 19).

24 — Απόφαση της 12ης Μαΐου 1998, C-85/96 (Συλλογή 1998, σ. I-2691, σκέψη 32).

δεν παράγουν πλέον αποτελέσματα επί παροχών όπως το επίδομα ανατροφής.

69. Οι παροχές που αποτελούν το αντικείμενο των αποφάσεων Meints και Παράσχη[25], τις οποίες παρέθεσαν οι υποβαλόντες παρατηρήσεις στην παρούσα υπόθεση, διαφέρουν από το επίδομα ανατροφής προ παντός λόγω του ότι συνδέονται άμεσα με την παλαιότερη απασχόληση. Στην υπόθεση Meints, επρόκειτο για παροχή που καταβαλλόταν κατ' εξαίρεση όταν ο εργαζόμενος καθίστατο άνεργος· στην υπόθεση Παράσχη επρόκειτο για παροχές αναπηρίας. Και οι δύο παροχές συνδέονταν με τη λήξη της σχέσεως εργασίας. Η απόφαση Επιτροπή κατά Γαλλίας[26], η οποία και αυτή παρατέθηκε, δεν αφορά μόνο παροχές που καταβάλλονται κατά την επέλευση της ανεργίας — χορήγηση μορίων επικουρικής συντάξεως —, αλλά αφορά και το άρθρο 7, παράγραφος 1, του κανονισμού 1612/68, το οποίο επιβάλλει, μεταξύ άλλων, την ίση μεταχείριση όταν πρόκειται να γίνουν απολύσεις, οπότε δεν αφορά την παράγραφο 2 η οποία έχει σχέση με την παρούσα υπόθεση.

70. Αντιθέτως, το επίδομα για τη χρηματοδότηση των σπουδών της κόρης της M. Esmoris Cerdeiro-Pinedo Amado στην Ισπανία δεν έχει άμεση σχέση με την απασχόληση της M. Esmoris Cerdeiro-Pinedo Amado στις Κάτω Χώρες. Λόγω της συνδέσεώς του με ένα μέλος της οικογένειας, μοιάζει πολύ περισσότερο με το επίδομα ανατροφής απ' ό,τι με τις παροχές ανεργίας ή αναπηρίας επί των οποίων, κατά τη νομολογία, έχει εφαρμογή ο κανονισμός 1612/68, μολονότι έχει ήδη λυθεί η σχέση εργασίας. Κατά συνέπεια, δεν μπορεί να λεχθεί ότι βάσει της προπαρατεθείσας νομολογίας η παρούσα υπόθεση εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 7, παράγραφος 2, του κανονισμού 1612/68.

71. Εφόσον η M. Esmoris Cerdeiro-Pinedo Amado δεν παρέμεινε στις Κάτω Χώρες, η σχέση εργασίας δεν παράγει αποτελέσματα ούτε κατά τα άρθρα 2, παράγραφος 1, στοιχείο β', και 7 του κανονισμού (ΕΟΚ) 1251/70[27], σύμφωνα με τα οποία η κατά το άρθρο 7, παράγραφος 2, του κανονισμού 1612/68 απαγόρευση των δυσμενών διακρίσεων ισχύει και για τους δικαιούχους συντάξεως αναπηρίας που παραμένουν στο κράτος υποδοχής.

72. Κατά συνέπεια, βάσει της νομολογίας και του παραγώγου δικαίου, ναι μεν στην παρούσα υπόθεση δεν αποκλείεται η εφαρμογή της απαγορεύσεως των δυσμενών διακρίσεων που διατυπώνουν τα άρθρα 7 του κανονισμού 1612/68 και 48 της Συνθήκης, πλην όμως ούτε και επιβάλλεται ρητώς.

73. Τίθεται επίσης το ζήτημα αν η αντικατοπτριζόμενη στις μέχρι τώρα σκέψεις εξέλιξη του κοινοτικού δικαίου πρέπει να επανεξεταστεί με γνώμονα την ιθαγένεια της Ενώ-

25 — Αποφάσεις Meints (προαναφέρθηκε στην υποσημείωση 20) και Παράσχη (προαναφέρθηκε στην υποσημείωση 22).

26 — Προαναφέρθηκε στην υποσημείωση 22.

27 — Κανονισμός της Επιτροπής, της 29ης Ιουνίου 1970, περί του δικαιώματος των εργαζομένων να παραμένουν στην επικράτεια κράτους μέλους μετά την άσκηση σ' αυτό ορισμένης εργασίας (ΕΕ ειδ. έκδ. 05/001, σ. 64).

σεως, και ειδικά το δικαίωμα διαμονής κατά το άρθρο 8 Α της Συνθήκης ΕΚ (νυν, κατόπιν τροποποίησεως, άρθρο 18 ΕΚ). Η διάταξη αυτή εγγυάται το θεμελιώδες δικαίωμα των πολιτών της Ενώσεως να επιλέγουν ελεύθερα τον τόπο διαμονής τους στα κράτη μέλη. Αντιθέτως, από το άρθρο 48 της Συνθήκης προκύπτει μόνον το δικαίωμα επιλογής του τόπου κατοικίας σε σχέση με σύμβαση εργασίας ή το δικαίωμα παραμονής στο κράτος υποδοχής μετά τη λύση της σχέσεως εργασίας.

74. Όσον αφορά την ίση μεταχείριση ως προς τα κοινωνικά πλεονεκτήματα, είναι θεμιτό να περιορίζονται τα αποτελέσματα των σχέσεων εργασίας στα πλεονεκτήματα που συνδέονται άμεσα με αυτές όταν η επαγγελματική ζωή του διακινουμένου εργαζομένου δεν έχει ακόμα τελειώσει. Όσο οι διακινούμενοι εργαζόμενοι ασκούν ακόμα επαγγελματική δραστηριότητα, είναι ενταγμένοι, μέσω της δραστηριότητας αυτής, στο κοινωνικό σύστημα του κράτους υποδοχής, πράγμα που εξασφαλίζει ειδικά ο κανονισμός 1408/71. Όταν αποφασίζουν να δεχθούν μια εργασία, οι πολίτες της Ενώσεως μπορούν οι ίδιοι να επηρεάσουν τη νομική και κοινωνική τους κατάσταση και, στο πλαίσιο αυτό, να σταθμίσουν τα υπέρ και τα κατά της αλλαγής του τόπου κατοικίας τους.

75. Όμως, όταν εγκαταλείπουν οριστικά την επαγγελματική τους ζωή, οι διακινούμενοι εργαζόμενοι χάνουν σε μεγάλο βαθμό τη δυνατότητα να επηρεάσουν την κατάστασή τους όσον αφορά τα κοινωνικά πλεονεκτήματα. Γι' αυτό ο κανονισμός 1251/70 ρητώς αναγνωρίζει ότι οι εργασιακές σχέσεις του παρελθόντος παράγουν αποτελέσματα — δηλαδή, μεταξύ άλλων, το άρθρο 7 του κανονισμού 1612/68 εξακολουθεί να έχει εφαρμογή επί των συνταξιούχων που παραμένουν στο κράτος υποδοχής.

76. Αντιθέτως, αν οι συνταξιούχοι εγκατασταθούν σε άλλο κράτος μέλος, συνήθως θα εξαρτώνται από τις παροχές κοινωνικής ασφαλίσεως που μπόρεσαν να μεταφέρουν από το πρώην κράτος υποδοχής. Το δικαίωμα αυτό απορρέει ειδικά από την οδηγία 90/365/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 28ης Ιουνίου 1990, σχετικά με το δικαίωμα διαμονής των μισθωτών και μη μισθωτών εργαζομένων που έχουν παύσει την επαγγελματική τους δραστηριότητα[28][29]. Ο κανονισμός 1408/71 εξασφαλίζει εν προκειμένω μόνον ένα κατώτατο όριο εξαγώγιμων παροχών. Έτσι, όσον αφορά τα κοινωνικά πλεονεκτήματα, στην περίπτωση που ασκείται το δικαίωμα διαμονής υφίσταται έλλειμμα προστασίας.

77. Τούτο καθιστά φανερό, τουλάχιστον όσον αφορά την παρούσα υπόθεση, η σύγκριση με τους διακινούμενους εργαζόμενους που παραμένουν στο κράτος υποδοχής.

28 — ΕΕ L 180, σ. 28.

29 — Κατά το άρθρο 1, παράγραφος 1, της οδηγίας αυτής: «Τα κράτη μέλη παρέχουν το δικαίωμα διαμονής σε κάθε υπήκοο κράτους μέλους ο οποίος άσκησε στην Κοινότητα μισθωτή ή μη μισθωτή δραστηριότητα, καθώς και στα μέλη της οικογενείας του όπως καθορίζονται στην παράγραφο 2, υπό την προϋπόθεση ότι εισπράττει σύνταξη αναπηρίας, πρόωρη σύνταξη ή σύνταξη γήρατος, ή πρόσοδο για εργατικό ατύχημα ή επαγγελματική νόσο, επαρκούς ύψους ώστε να μην επιβαρύνουν, κατά το διάστημα της διαμονής τους, το σύστημα κοινωνικής προνοίας του κράτους μέλους υποδοχής, και υπό την προϋπόθεση ότι διαθέτουν υγειονομική ασφάλιση που να καλύπτει το σύνολο των κινδύνων στο κράτος μέλος υποδοχής».

Όσον αφορά τη χρηματοδότηση των σπουδών των τέκνων τους, οι εργαζόμενοι αυτοί — ή τα τέκνα τους — μπορούν κατά τη νομολογία να επικαλεστούν τον κανονισμό 1612/68, σε συνδυασμό με το άρθρο 7 του κανονισμού 1251/70, μετά τη λήξη της επαγγελματικής τους ζωής [30]. Αντιθέτως, οι διακινούμενοι εργαζόμενοι που επιστρέφουν στο κράτος καταγωγής τους εξαρτώνται αποκλειστικώς από τις παροχές που χορηγεί το κράτος αυτό, ακόμα και όταν οι ίδιοι ή τα τέκνα τους δεν μπορούν να εκπληρώσουν τις απαιτούμενες προϋποθέσεις λόγω της επαγγελματικής δραστηριότητας στο εξωτερικό. Όμως, ένα τέτοιο έλλειμμα προστασίας είναι ασυμβίβαστο τουλάχιστον με τον σκοπό του δικαιώματος διαμονής.

78. Τέλος, πρέπει να ληφθεί υπόψη και το γεγονός ότι στις Κάτω Χώρες η M. Esmoris Cerdeiro-Pinedo Amado καταβάλλει φόρους επί της συντάξεώς της και ότι η παροχή του WSF δεν στηρίζεται στην καταβολή εισφορών, αλλά χρηματοδοτείται από τη γενική φορολογία [31].

79. Επομένως, κατ' αναλογίαν με ό,τι ισχύει βάσει του κανονισμού 1251/70, ο οποίος όμως αφορά μόνο τους συνταξιούχους που παραμένουν στο κράτος υποδοχής, τα αποτελέσματα της κατά το παρελθόν απασχολήσεως πρέπει να εκτείνονται και επί των κοινωνικών πλεονεκτημάτων που χρηματοδοτούνται μέσω φόρων, όταν κατά τη λήξη της μισθωτής του δραστηριότητας ο διακινούμενος εργαζόμενος:

— λαμβάνει σύνταξη από το κράτος υποδοχής,

— καταβάλλει για τη σύνταξη αυτή φόρους στο κράτος υποδοχής

και

— εγκαταλείπει το κράτος υποδοχής για να εγκατασταθεί σε άλλο κράτος μέλος — και ειδικά στο κράτος καταγωγής του.

Κατά συνέπεια, και στις περιπτώσεις αυτές η κατά το άρθρο 7 του κανονισμού 1612/68 απαγόρευση των δυσμενών διακρίσεων πρέπει να εφαρμόζεται κατ' αναλογίαν — πέραν του γράμματός της — στις σχέσεις μεταξύ του διακινουμένου εργαζομένου και του αρχικού κράτους υποδοχής. Η αρχή αυτή υποχωρεί μόνον όταν πρέπει να αποκλειστεί η σώρευση κοινωνικών πλεονε-

30 — Αποφάσεις Bernini (σκέψεις 22 επ.) και Meeusen (σκέψεις 18 επ.) που προαναφέρθηκαν στην υποσημείωση 23 και απόφαση της 13ης Νοεμβρίου 1990, C-308/89, Di Leo (Συλλογή 1990, σ. I-4815).

31 — Βλ. τις προτάσεις του γενικού εισαγγελέα A. La Pergola της 28ης Ιανουαρίου 1999 στην υπόθεση Meeusen, που προαναφέρθηκε στην υποσημείωση 23, σημείο 20 των προτάσεων.

κτημάτων από διάφορα κράτη μέλη ειδικά με παροχές του κράτους καταγωγής [32].

β) Τα έννομα αποτελέσματα

80. Αν τα πιο πάνω εφαρμοστούν στην παρούσα υπόθεση, το αποτέλεσμα θα είναι κατ' αρχάς ότι επί της κόρης της M. Esmoris Cerdeiro-Pinedo Amado δεν θα μπορεί να εφαρμοστεί η προϋπόθεση κατοικίας στις Κάτω Χώρες, καθόσον ο Ολλανδός υπήκοος δεν οφείλει να τηρήσει την προϋπόθεση αυτή. Στην απόφασή του στην υπόθεση Deak [33], το Δικαστήριο έκρινε ότι το άρθρο 7, παράγραφος 2, του κανονισμού 1612/68 απαγορεύει τις (αδικαιολόγητες) διακρίσεις που απορρέουν από το ότι, λόγω της ιθαγενείας του, ο συντηρούμενος από μισθωτό κατιών του μισθωτού αυτού δεν λαμβάνει παροχές που το σχετικό κράτος μέλος χορηγεί στα τέκνα των υπηκόων του λόγω της ιθαγενείας των τελευταίων. Τέτοιες διακρίσεις εις βάρος των κατιόντων μπορούν να εμποδίσουν την άσκηση του δικαιώματος διακινήσεως.

81. Περαιτέρω, πρέπει να εξεταστεί αν καταλαμβάνεται από την απαγόρευση των δυσμενών διακρίσεων η προϋπόθεση φοιτήσεως σε ολλανδικό ή αναγνωρισμένο εκπαιδευτικό ίδρυμα. Με την προϋπόθεση αυτή θα μπορούσαν να δημιουργηθούν έμμεσες διακρίσεις. Στην απόφαση O'Flynn έγινε ευρεία συζήτηση σχετικά με τις έμμεσες διακρίσεις [34]:

«Έτσι, πρέπει να θεωρείται ότι συνεπάγονται εμμέσως δυσμενείς διακρίσεις οι προϋποθέσεις του εθνικού δικαίου οι οποίες, μολονότι εφαρμόζονται χωρίς διάκριση λόγω ιθαγενείας, θίγουν, κυρίως [...] ή στη μεγάλη πλειονότητά τους, τους διακινούμενους εργαζομένους [...], καθώς και οι αδιακρίτως εφαρμοζόμενες προϋποθέσεις των οποίων η πλήρωση είναι ευκολότερη για τους ημεδαπούς εργαζομένους απ' ό,τι για τους διακινούμενους εργαζομένους [...], ή οι οποίες ενέχουν τον κίνδυνο να λειτουργήσουν σε βάρος ειδικά των διακινουμένων εργαζομένων [...].

Η κατάσταση διαφέρει μόνον αν οι διατάξεις δικαιολογούνται από αντικειμενικούς λόγους, ανεξαρτήτους από την ιθαγένεια των ενδιαφερομένων εργαζομένων, και είναι ανάλογες προς τον σκοπό που θεμιτώς επιδιώκεται από το εθνικό δίκαιο [...]»

82. Εν προκειμένω, η Επιτροπή ορθώς ισχυρίζεται ότι κατά πάσα πιθανότητα, για πολιτιστικούς και γλωσσικούς λόγους, οι διακινούμενοι εργαζόμενοι θέλουν να σπουδάσουν τα τέκνα τους εκτός του κράτους υποδοχής, και μάλιστα στο κράτος καταγωγής. Κατά συνέπεια, μπορεί να τους θίξει σοβαρά ο αποκλεισμός των τέκνων τους

32 — Κατά συνέπεια, αν στην Ισπανία υφίστατο σύστημα χρηματοδοτήσεως των σπουδών ανάλογο με εκείνο του WSF, από το οποίο ισπανικό σύστημα θα μπορούσε να επωφεληθεί η κόρη της M. Esmoris Cerdeiro-Pinedo Amado, θα έπρεπε ενδεχομένως να της χορηγηθεί ολλανδική παροχή μόνο για ποσό ίσο με τη διαφορά μεταξύ της παροχής αυτής και της ισπανικής παροχής.

33 — Απόφαση της 20ής Ιουνίου 1985, 94/84 (Συλλογή 1985, σ. 1873, σκέψεις 23 επ.).

34 — Απόφαση της 23ης Μαΐου 1996, C-237/94 (Συλλογή 1996, σ. I-2617, σκέψεις 18 επ., όπου γίνεται παραπομπή σε άλλες αποφάσεις).

από τη χρηματοδότηση των σπουδών τους σε εκπαιδευτικά ιδρύματα του κράτους καταγωγής. Επομένως, πρόκειται για έμμεση διάκριση εις βάρος των διακινουμένων εργαζομένων.

83. Όμως, μια έμμεση διάκριση είναι ανεκτή όταν δικαιολογείται. Παρά ταύτα, δεν αποτελεί δικαιολογία το επιχείρημα της Κυβερνήσεως του Ηνωμένου Βασιλείου ότι οι παροχές για τη χρηματοδότηση των σπουδών στηρίζονται στις κοινωνικοοικονομικές συνθήκες στους τόπους σπουδών στην ημεδαπή. Από τη μια πλευρά, είναι δυνατόν να προβλεφθούν οι δέουσες διαφορές στα ποσά της χρηματοδοτήσεως των σπουδών και, από την άλλη πλευρά, σύμφωνα με τις εξηγήσεις της Επιτροπής που δεν αντικρούστηκαν, παροχές βάσει του WSF ήδη καταβάλλονται σε ολόκληρη την Ευρωπαϊκή Ένωση από τη στιγμή που οι σπουδαστές ακολουθήσουν κύκλο σπουδών που έχει καταστεί το αντικείμενο εναρμονίσεως.

84. Ωστόσο, δικαιολογία θα μπορούσε να αποτελέσει το γεγονός ότι τα διπλώματα σπουδών δεν έχουν ακόμα καταστεί το αντικείμενο πλήρους εναρμονίσεως στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Οι παροχές χρηματοδοτήσεως των σπουδών δεν χρησιμεύουν για να χρηματοδοτηθεί η ελεύθερη πανεπιστημιακή μόρφωση των φοιτητών, αλλά κατά προτεραιότητα πρέπει να καθιστούν δυνατή την απόκτηση τίτλων για την άσκηση ορισμένων επαγγελμάτων. Κατά συνέπεια, δικαιολογείται να χρηματοδοτούνται μόνον οι σπουδές που ικανοποιούν συγκεκριμένα ποιοτικά κριτήρια.

85. Όμως, στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 89/48/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 21ης Δεκεμβρίου 1988, σχετικά με ένα γενικό σύστημα αναγνωρίσεως των διπλωμάτων τριτοβάθμιας εκπαιδεύσεως που πιστοποιούν επαγγελματική εκπαίδευση ελάχιστης διάρκειας τριών ετών [35], πρέπει κατ' αρχήν να λαμβάνεται ως αφετηρία το ότι οι κύκλοι σπουδών σε όλα τα κράτη μέλη πληρούν τα αναγκαία ποιοτικά κριτήρια. Πρόσθετες απαιτήσεις επιτρέπονται μόνον στο πλαίσιο του άρθρου 4 της οδηγίας όταν οι γνωστικοί τομείς ή η διάρκεια των σπουδών σε άλλο κράτος μέλος διαφέρουν σημαντικά από τα ισχύοντα στην ημεδαπή. Το άρθρο 4 της ίδιας οδηγίας επιτρέπει επίσης να ταχθούν πρόσθετες απαιτήσεις για επαγγέλματα παροχής συμβουλών σε νομικά θέματα, απαιτήσεις όμως οι οποίες έχασαν σε μεγάλο βαθμό τη σημασία τους μετά την οδηγία 98/5/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 16ης Φεβρουαρίου 1998, για τη διευκόλυνση της μόνιμης ασκήσεως του δικηγορικού επαγγέλματος σε κράτος μέλος διάφορο εκείνου στο οποίο αποκτήθηκε ο επαγγελματικός τίτλος [36].

86. Κατά συνέπεια, αν ένα εθνικό δίπλωμα που οδηγεί στο ίδιο επάγγελμα καθιστά κατ' αρχήν δυνατό να ζητηθεί χρηματοδότηση των σπουδών, ο περιορισμός της χρηματοδοτήσεως αυτής για τις σπουδές στο εξωτερικό δικαιολογείται μόνον όταν το οικείο κράτος μέλος επιβάλλει στους κατόχους

35 — ΕΕ 1989, L 19, σ. 16.
36 — ΕΕ L 77, σ. 36.

διπλωμάτων τα κατά το άρθρο 4 της οδηγίας 89/48 μέτρα αναγνωρίσεως των διπλωμάτων.

87. Αντιθέτως, υφίστανται αθέμιτες διακρίσεις εις βάρος των τέκνων των διακινουμένων εργαζομένων όταν το κράτος υποδοχής χορηγεί παροχές χρηματοδοτήσεως των σπουδών μόνο για σπουδές σε εκπαιδευτικά ιδρύματα της ημεδαπής και σε μερικά άλλα εκπαιδευτικά ιδρύματα στα γειτονικά κράτη.

της Συμφωνίας Συνεργασίας [37] απαγόρευση των δυσμενών διακρίσεων στον τομέα της κοινωνικής ασφαλίσεως, μολονότι δεν κατοικεί πλέον στην Κοινότητα και ο γιος του ουδέποτε είχε την κατοικία του εκεί. Αν το Δικαστήριο δώσει καταφατική απάντηση και στα δύο ερωτήματα, το Arrondissementsrechtbank ζητεί επίσης από το Δικαστήριο να εξετάσει αν η απαγόρευση των δυσμενών διακρίσεων αντιτίθεται στην αντικατάσταση του επιδόματος συντηρούμενου τέκνου με τη χρηματοδότηση των σπουδών.

Οι απόψεις των μερών

3) Το άρθρο 52 της Συνθήκης

88. Η παρούσα υπόθεση δεν έχει τα στοιχεία που απαιτούνται για την εφαρμογή της διατάξεως αυτής.

90. Ο H. Fahmi, επικαλούμενος την απόφαση Kziber [38], επισύρει κατ' αρχάς την προσοχή στο γεγονός ότι και οι δικαιούχοι συντάξεως γήρατος είναι εργαζόμενοι υπό την έννοια του άρθρου 41 της Συμφωνίας Συνεργασίας. Επίσης, από το άρθρο 41, παράγραφος 4, της Συμφωνίας αυτής προκύπτει ότι ο συνταξιούχος μπορεί να επιστρέψει στο Μαρόκο διατηρώντας τη σύνταξή του.

Γ — *Η υπόθεση Fahmi*

91. Η έννοια των οικογενειακών παροχών κατά το άρθρο 41, παράγραφος 3, της Συμφωνίας Συνεργασίας πρέπει να νοηθεί σύμφωνα με τον ευρύ ορισμό των οικογενειακών

89. Τα ερωτήματα του Arrondissementsrechtbank αφορούν κατ' αρχάς το αν ο H. Fahmi μπορεί για τον ίδιο αλλά και για τον γιο του να επικαλεστεί την κατά το άρθρο 41

37 — Για το κείμενο της διατάξεως αυτής, βλ. το σημείο 7 των προτάσεών μου.

38 — Απόφαση της 31ης Ιανουαρίου 1991, C-18/90 (Συλλογή 1991, σ. I-199, σκέψη 27).

παροχών κατά τον κανονισμό 1408/71. Το ολλανδικό επίδομα συντηρούμενου τέκνου πρέπει, αντιθέτως, να νοηθεί υπό την έννοια του άρθρου 1, παράγραφος 1, στοιχείο κα', σημείο ii, του κανονισμού 1408/71. Η διάκριση που ο κανονισμός 1408/71 κάνει μεταξύ της ευρείας εννοίας των οικογενειακών παροχών και της στενής εννοίας των οικογενειακών επιδομάτων πρέπει να μεταφερθεί στο άρθρο 41 της Συμφωνίας Συνεργασίας, οπότε η παράγραφος 3, η οποία περιορίζει την εξαγωγή παροχών της Κοινότητας, έχει εφαρμογή μόνον επί των οικογενειακών παροχών, ενώ τα οικογενειακά επιδόματα εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής της παραγράφου 1. Τούτο επιβάλλει ο κανονισμός 1408/71, ο οποίος περιορίζει την εξαγωγή των οικογενειακών παροχών, ενώ επιτρέπει σε μεγάλο βαθμό την εξαγωγή των οικογενειακών επιδομάτων. Κατά συνέπεια, η απαγόρευση των δυσμενών διακρίσεων εκτείνεται και επί της παροχής αυτής. Εφόσον το προηγούμενο σύστημα του κατά τον AKW επιδόματος συντηρούμενου τέκνου δεν ενείχε δυσμενείς διακρίσεις, η αντικατάστασή του με το γενεσιουργό δυσμενών διακρίσεων σύστημα της χρηματοδοτήσεως των σπουδών είναι ασυμβίβαστη με το άρθρο 41, παράγραφος 1, της Συμφωνίας Συνεργασίας.

92. Κατά την Ολλανδική Κυβέρνηση, ο H. Fahmi ως πρώην εργαζόμενος εμπίπτει στο προσωπικό πεδίο της έχουσας άμεση εφαρμογή απαγορεύσεως των δυσμενών διακρίσεων κατά το άρθρο 41, παράγραφος 1, της Συμφωνίας Συνεργασίας. Επίσης, οι παροχές του AKW εμπίπτουν στο καθ' ύλην πεδίο εφαρμογής της διατάξεως αυτής, το οποίο πρέπει να καθοριστεί ανάλογα με τα ισχύοντα για τον κανονισμό 1408/71.

93. Όμως, πρέπει να αποκλειστεί η δυνατότητα του εργαζομένου να επικαλεστεί το άρθρο 41, παράγραφος 1, της Συμφωνίας Συνεργασίας αφότου έχει εγκαταλείψει την Κοινότητα, τουλάχιστον στο μέτρο που παραπονείται για μια ανισότητα μεταχειρίσεως που είναι αναπόσπαστα συνδεδεμένη με την αποχώρησή του. Τούτο προκύπτει από το κείμενο της διατάξεως, από το πλαίσιό της και ιδίως από την παράγραφο 2, καθώς και από τη σύγκριση με το άρθρο 3, παράγραφος 1, της αποφάσεως 3/80 του συμβουλίου συνδέσεως ΕΟΚ-Τουρκίας[39]. Στη νομολογία δεν υπάρχει τίποτα που να δείχνει ότι η προστασία που παρέχεται από τη διάταξη αυτή εκτείνεται στον εργαζόμενο που έχει εγκαταλείψει την Κοινότητα.

94. Κατά το μέρος που, ελλείψει μέτρων μεταφοράς, το άρθρο 41, παράγραφος 3, της Συμφωνίας Συνεργασίας έχει άμεση εφαρμογή, από το σαφές κείμενό του προκύπτει αναγκαστικά ότι οικογενειακές παροχές πρέπει να καταβάλλονται μόνο για τα μέλη της οικογένειας που ζουν στην Κοινότητα.

95. Όσον αφορά το ενδεχόμενο εφαρμογής της απαγορεύσεως των δυσμενών δια-

39 — Η διάταξη αυτή έχει ως εξής: «Τα πρόσωπα που κατοικούν στο έδαφος ενός από τα κράτη μέλη και για τα οποία ισχύουν οι διατάξεις της παρούσας αποφάσεως υπόκεινται στις υποχρεώσεις και απολαύουν των δικαιωμάτων που απορρέουν από τη νομοθεσία κάθε κράτους μέλους υπό τους ίδιους όρους με τους υπηκόους του, υπό την επιφύλαξη ειδικών διατάξεων της παρούσας αποφάσεως» (ΕΕ 1983, C 110, σ. 60).

κρίσεων στην παρούσα υπόθεση, η Ολλανδική Κυβέρνηση παραπέμπει στις εξηγήσεις που έδωσε σχετικά με το αντικείμενο των προδικαστικών ερωτημάτων και τονίζει εκ νέου ότι ουδαμώς οι διατάξεις του AKW ενέχουν δυσμενείς διακρίσεις.

96. Η Κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου θεωρεί ότι το άρθρο 41, παράγραφος 1, της Συμφωνίας Συνεργασίας έχει εφαρμογή επί των Μαροκινών εργαζομένων μόνον όσο κατοικούν στην Κοινότητα. Η διάταξη αυτή ανήκει στον τίτλο που αφορά τη συνεργασία στον τομέα του εργατικού δυναμικού και ρητώς προϋποθέτει την απασχόληση σε κράτος μέλος, ακριβώς όπως το άρθρο 40, παράγραφος 1, της Συμφωνίας Συνεργασίας, το οποίο απαγορεύει τις δυσμενείς διακρίσεις στον τομέα του εργατικού δικαίου. Η δυνατότητα που το άρθρο 41, παράγραφος 4, της Συμφωνίας Συνεργασίας παρέχει για τη μεταφορά ορισμένων παροχών στο Μαρόκο επιβεβαιώνει την ερμηνεία αυτή, καθόσον η εν λόγω δυνατότητα θα ήταν περιττή αν η απαγόρευση των δυσμενών διακρίσεων εκτεινόταν στους εργαζομένους που επιστρέφουν στη χώρα καταγωγής τους. Ουδεμία από τις αποφάσεις που το Δικαστήριο εξέδωσε σχετικά με τη Συμφωνία Συνεργασίας είναι αντίθετη προς το συμπέρασμα αυτό, καθόσον όλες αφορούν Μαροκινούς υπηκόους που είναι εγκατεστημένοι σε κράτη μέλη.

97. Ανεξάρτητα απ' αυτό, το άρθρο 41, παράγραφος 3, της Συμφωνίας Συνεργασίας εμποδίζει σε κάθε περίπτωση την επίκληση, όσον αφορά τα τέκνα που ζουν εκτός της Κοινότητας, της απαγορεύσεως των δυσμενών διακρίσεων.

98. Τέλος, η Κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου θεωρεί επικουρικώς ότι η επίμαχη παροχή προς τους σπουδαστές δεν αποτελεί παροχή κοινωνικής ασφαλίσεως υπό την έννοια του κανονισμού 1408/71 — δηλαδή δεν είναι ούτε οικογενειακή παροχή ούτε οικογενειακό επίδομα — καθόσον καταβάλλεται απ' ευθείας στους σπουδαστές για να εξασφαλίσει την οικονομική τους ανεξαρτησία έναντι των γονέων τους. Εφόσον το καθ' ύλην πεδίο εφαρμογής του άρθρου 41, παράγραφος 1, της Συμφωνίας Συνεργασίας συμπίπτει με αυτό του κανονισμού 1408/71, δεν είναι δυνατόν να θεωρηθεί ότι έχει εφαρμογή η απαγόρευση των δυσμενών διακρίσεων.

99. Η Αυστριακή Κυβέρνηση επισύρει την προσοχή στο γεγονός ότι, σε αντίθεση με τη Συμφωνία Συνδέσεως με την Τουρκία, η Συμφωνία Συνεργασίας με το Μαρόκο δεν δίνει στη χώρα αυτή καμία προοπτική εντάξεως. Από αυτό συνάγει ότι οι ερμηνευτικές αρχές που έχουν εφαρμογή επί των θεμελιωδών ελευθεριών δεν μπορούν να μεταφερθούν στις περιεχόμενες στη Συμφωνία Συνεργασίας απαγορεύσεις των δυσμενών διακρίσεων. Οι απαγορεύσεις αυτές έχουν ως σκοπό μόνο να προστατεύσουν τους Μαροκινούς εργαζόμενους και τα μέλη της οικογένειάς τους κατά την παρουσία τους στην Κοινότητα. Ως εκ τούτου, εν προκειμένω αποκλείεται η μεταφορά παροχών, καθόσον, αφενός, το άρθρο 41, παράγραφος 3, της Συμφωνίας Συνεργασίας προβλέπει την καταβολή οικογενειακών παροχών μόνο για τα μέλη της οικογένειας που κατοικούν εντός της Κοινότητας και, αφετέρου, η κατά το άρθρο 41, παράγραφος 4, της Συμφωνίας Συνεργασίας ρύθμιση που ρητώς

προβλέπει τη μεταφορά παροχών δεν απαριθμεί την επίμαχη παροχή.

100. Η Γαλλική Κυβέρνηση θεωρεί ότι, για να έχει εφαρμογή η κατά το άρθρο 41 της Συμφωνίας Συνεργασίας απαγόρευση των δυσμενών διακρίσεων, τα μέλη της οικογένειας του Μαροκινού εργαζόμενου πρέπει οπωσδήποτε να κατοικούν στην Κοινότητα (παράγραφος 3). Επί πλέον, η παράγραφος 4 παρέχει τη δυνατότητα μεταφοράς ορισμένων παροχών στο Μαρόκο. Όμως, η παρούσα υπόθεση δεν αφορά καμία από τις δύο αυτές περιπτώσεις.

101. Η Επιτροπή κατ' αρχάς διαπιστώνει, στηριζόμενη στη νομολογία, ότι το άρθρο 41, παράγραφος 1, της Συμφωνίας Συνεργασίας έχει άμεση εφαρμογή και ότι ο H. Fahmi εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του ως πρώην εργαζόμενος. Παρά ταύτα, θέτει το ζήτημα αν η προδικαστική παραπομπή αφορά τον τομέα της κοινωνικής ασφαλίσεως υπό την έννοια του άρθρου 41, παράγραφος 1, της Συμφωνίας Συνεργασίας. Με την πρώτη ματιά γίνεται αντιληπτό ότι η λύση δίνεται από τη νομολογία, σύμφωνα με την οποία πρέπει να εφαρμοστούν κατ' αναλογίαν οι κανόνες περί του καθ' ύλην πεδίου εφαρμογής του κανονισμού 1408/71. Τα κατά τον AKW επιδόματα συντηρούμενου τέκνου εμπίπτουν χωρίς καμία αμφιβολία στον τομέα της κοινωνικής ασφαλίσεως.

102. Όμως, ο H. Fahmi χάνει το δικαίωμά του να λάβει τις παροχές αυτές, καθόσον καταργήθηκαν πλήρως για τα ενήλικα τέκνα που σπουδάζουν και αντικαταστάθηκαν με μια ανεξάρτητη από εισφορές χρηματοδότηση των σπουδών, η οποία δεν εμπίπτει πλέον στην κοινωνική ασφάλιση. Κατά πάγια νομολογία, το κοινοτικό δίκαιο έχει μόνον κανόνες για τον συντονισμό σε νομικο-κοινωνικό επίπεδο, αλλά δεν θίγει την εξουσία των κρατών μελών να διαρρυθμίζουν τα συστήματά τους κοινωνικής ασφαλίσεως, στο μέτρο που τα κράτη μέλη λαμβάνουν εν προκειμένω υπόψη την ελευθερία διακινήσεως των εργαζομένων και τις συναφείς με αυτήν αρχές της ίσης μεταχειρίσεως. Όμως, η ελευθερία αυτή προστατεύει μόνο τους υπηκόους των κρατών μελών και όχι τους Μαροκινούς υπηκόους όπως ο H. Fahmi. Εφόσον η χρηματοδότηση των σπουδών δεν εμπίπτει πλέον στο πεδίο της «κοινωνικής ασφαλίσεως», το άρθρο 41, παράγραφος 1, της Συμφωνίας Συνεργασίας ουδόλως έχει εφαρμογή στην παρούσα υπόθεση.

103. Η Επιτροπή θεωρεί επί πλέον ότι το άρθρο 41, παράγραφος 1, της Συμφωνίας Συνεργασίας έχει εφαρμογή επί των Μαροκινών εργαζομένων μόνον όσο κατοικούν στην Κοινότητα. Αυτό τούτο το κείμενο της διατάξεως αυτής αφορά τα κράτη μέλη στα οποία αυτοί απασχολούνται. Και η οργάνωση της κοινοτικής ασφαλίσεως, έργο που στην Κοινότητα ανήκει στην αρμοδιότητα των κρατών μελών, αφήνει την υλοποίηση της ίσης μεταχειρίσεως στην εξουσία μόνο των κρατών μελών. Το άρθρο 41 της Συμφωνίας Συνεργασίας καθιστά μόνο σε περιορισμένη έκταση δυνατό τον συντονισμό στους τομείς όπου φαίνεται ότι μπορεί να υπάρξει συντονισμός. Τούτο αφορά τον κατά την παράγραφο 2 συνυπολογισμό των περιόδων ασφαλίσεως και τα κατά την παράγραφο 3 δικαιώματα λήψεως οικογενειακών παροχών. Όμως, τα δικαιώματα

αυτά περιορίζονται ρητώς στα μέλη της οικογένειας που κατοικούν στην Κοινότητα. Κατά τα λοιπά, ειδικά οι «οικογενειακές παροχές» δεν ανήκουν στις απαριθμούμενες από την παράγραφο 4 παροχές που μπορούν να μεταφερθούν. Τέλος, η υποχρέωση του Μαρόκου να χορηγεί τα ίδια δικαιώματα μόνο στους κοινοτικούς υπηκόους που κατοικούν στο Μαρόκο συνηγορεί υπέρ του ότι τα αποτελέσματα του άρθρου 41, παράγραφος 1, της Συμφωνίας Συνεργασίας περιορίζονται στους Μαροκινούς υπηκόους που κατοικούν στην Κοινότητα.

104. Περαιτέρω, η Επιτροπή ισχυρίζεται ότι και η κατά το άρθρο 40 της Συμφωνίας Συνεργασίας απαγόρευση των δυσμενών διακρίσεων στο πεδίο του εργατικού δικαίου έχει εφαρμογή μόνον επί των Μαροκινών υπηκόων που απασχολούνται σε κράτος μέλος. Από συγκριτική εξέταση των σημαντικών διεθνών πράξεων περί των δικαιωμάτων του ανθρώπου προκύπτει ότι οι πράξεις αυτές περιορίζουν τις υποχρεώσεις των κρατών, που τις έχουν υπογράψει, στα πρόσωπα που εντός της επικρατείας τους υπόκεινται στην εξουσία τους [40] ή στα πρόσωπα που εξαρτώνται από τη δικαιοδοσία τους [41]. Και η προστασία που παρέχει η Συμφωνία Συνεργασίας δεν μπορεί να φθάσει πιο μακριά.

Εκτίμηση

105. Κατ' αρχάς, πρέπει να επιστήσω την προσοχή στο ότι η Συμφωνία Συνεργασίας αντικαταστάθηκε την 1η Μαρτίου 2000 με την Ευρωπαϊκή Συμφωνία συνδέσεως μεταξύ των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων και των κρατών μελών τους, αφενός, και του Βασιλείου του Μαρόκου, αφετέρου [42] (στο εξής: Ευρωμεσογειακή Συμφωνία). Όμως, για την παρούσα υπόθεση δεν προκύπτουν νέα ουσιώδη στοιχεία, καθόσον οι κανόνες που ασκούν επιρροή για τις πιο κάτω εκτιμήσεις έμειναν σε μεγάλο βαθμό αναλλοίωτοι.

106. Η νομολογία παρέχει αμέσως τη δυνατότητα να δοθεί εν μέρει απάντηση στα

40 — Άρθρο 2, παράγραφος 1, του Διεθνούς Συμφώνου περί των ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων, Νέα Υόρκη 1966.

41 — Άρθρο 1 της Ευρωπαϊκής Συμβάσεως για την προάσπιση των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών.

42 — ΕΕ 2000, L 70, σ. 1. Το άρθρο 65 της Ευρωμεσογειακής Συμφωνίας, το οποίο είναι αντίστοιχο με το άρθρο 41 της Συμφωνίας Συνεργασίας, έχει ως εξής:
«1. Με την επιφύλαξη των διατάξεων των ακολούθων παραγράφων, οι εργαζόμενοι μαροκινής υπηκοότητας και τα συγκατοικούντα μέλη της οικογενείας τους απολαύουν στον τομέα της κοινωνικής ασφάλισης καθεστώτος που χαρακτηρίζεται από την απουσία κάθε διάκρισης βασιζόμενης στην ιθαγένεια, σε σχέση με τους υπηκόους των κρατών μελών στα οποία απασχολούνται.
Η έννοια της κοινωνικής ασφάλισης καλύπτει τους κλάδους της κοινωνικής ασφάλισης που αφορούν τις παροχές ασθένειας, μητρότητας, αναπηρίας, γήρατος, επιζώντων, εργατικού ατυχήματος και επαγγελματικής ασθένειας, τα επιδόματα θανάτου, ανεργίας και τις οικογενειακές παροχές.
Ωστόσο, η διάταξη αυτή δεν μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα την εφαρμογή των λοιπών κανόνων συντονισμού που προβλέπει η κοινοτική νομοθεσία που βασίζεται στο άρθρο 51 της Συνθήκης ΕΚ, υπό όρους διαφορετικούς από αυτούς που καθορίζονται στο άρθρο 67 της παρούσας συμφωνίας.
2. Οι εργαζόμενοι αυτοί απολαύουν του συνυπολογισμού των περιόδων ασφαλίσεως, απασχολήσεως ή διαμονής, των συμπληρουμένων στα διάφορα κράτη μέλη, όσον αφορά τις συντάξεις γήρατος, αναπηρίας και επιζώντων, των οικογενειακών παροχών, των παροχών ασθενείας και μητρότητας, καθώς και της ιατρικής περίθαλψης τόσο των ιδίων όσο και των μελών της οικογενείας τους που κατοικούν εντός της Κοινότητας.
2. Οι εργαζόμενοι αυτοί απολαύουν των οικογενειακών παροχών για τα μέλη της οικογενείας τους που κατοικούν εντός της Κοινότητας.
4. Οι εργαζόμενοι αυτοί απολαύουν της ελεύθερης μεταφοράς στο Μαρόκο, βάσει της ισοτιμίας που εφαρμόζεται δυνάμει της νομοθεσίας του κράτους μέλους ή των κρατών μελών τα οποία είναι οφειλέτες, των συντάξεων γήρατος, επιζώντων, εργατικών ατυχημάτων ή επαγγελματικής νόσου καθώς και αναπηρίας, σε περίπτωση εργατικού ατυχήματος ή επαγγελματικής νόσου, με εξαίρεση τις ειδικές παροχές μη ανταποδοτικού χαρακτήρα.
2. [...]»

προδικαστικά ερωτήματα. Στην απόφασή του Kziber, το Δικαστήριο έκρινε:

«Η έννοια της κοινωνικής ασφαλίσεως του άρθρου 41, παράγραφος 1, της Συμφωνίας πρέπει να θεωρηθεί ότι στοιχεί στην ταυτόσημη έννοια της κοινωνικής ασφαλίσεως του κανονισμού (ΕΟΚ) 1408/71 του Συμβουλίου, της 14ης Ιουνίου 1971, περί εφαρμογής των συστημάτων κοινωνικής ασφαλίσεως στους μισθωτούς εργαζομένους και στις οικογένειές τους που διακινούνται εντός της Κοινότητας [...]» [43].

107. Κατά συνέπεια, η απαγόρευση των δυσμενών διακρίσεων αφορά μόνο παροχές που εμπίπτουν στο καθ' ύλην πεδίο εφαρμογής του κανονισμού 1408/71. Όπως προανέφερα, οι παροχές του AKW είναι οικογενειακές παροχές ή ακόμα και οικογενειακά επιδόματα υπό την έννοια του πιο πάνω κανονισμού, ενώ η χρηματοδότηση των σπουδών κατ' αρχήν δεν εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του κανονισμού αυτού [44]. Επομένως, στην παρούσα υπόθεση αποκλείεται να εφαρμοστεί το άρθρο 41 της Συμφωνίας Συνεργασίας.

108. Ακόμα και αν — όπως προβλήθηκε στην υπόθεση Esmoris Cerdeiro-Pinedo Amado [45] — η χρηματοδότηση των σπουδών θεωρηθεί οικογενειακή παροχή στο μέτρο που συνυπολογίζεται το εισόδημα των γονέων, αποκλείεται να μπορέσει ο H. Fahmi να λάβει την παροχή αυτή.

109. Το συμπέρασμα αυτό προκύπτει τουλάχιστον από τις ακόλουθες διαπιστώσεις στην απόφαση Kziber:

«Το γεγονός ότι το άρθρο 41, παράγραφος 1, ορίζει ότι η απαγόρευση αυτή ισχύει μόνο με την επιφύλαξη των διατάξεων των επομένων παραγράφων σημαίνει ότι, όσον αφορά [...] τη χορήγηση οικογενειακών παροχών [...], η απαγόρευση αυτή ισχύει μόνο εντός των ορίων των προϋποθέσεων που καθορίζονται στις παραγράφους 2, 3 και 4 του άρθρου 41» [46].

110. Κατά συνέπεια, ανεξάρτητα από την απάντηση σε όλα τα άλλα ερωτήματα, ο H. Fahmi θα μπορούσε κατά το άρθρο 41 της Συμφωνίας Συνεργασίας να αξιώσει οικογενειακές παροχές μόνο για τα μέλη της οικογένειάς του που κατοικούν στην Κοινότητα. Έτσι, δικαίωμα χρηματοδοτήσεως των σπουδών για τον γιο του που ζει στο Μαρόκο σε καμιά περίπτωση δεν μπορεί να υπάρξει, αν η έννοια των οικογενειακών παροχών κατά τη Συμφωνία αντιστοιχεί στην έννοια αυτή κατά τον κανονισμό. Λαμβανομένων υπόψη των μεταφραστικών προβλημάτων που τίθενται, πρέπει να υπομνηστεί ότι στην απόδοση της Συμφωνίας ΕΟΚ-Μαρόκου

43 — Απόφαση που προαναφέρθηκε στην υποσημείωση 38, σκέψη 25· το άρθρο 65, παράγραφος 1, της Ευρωμεσογειακής Συμφωνίας παραθέτει πλήρη ορισμό της κοινωνικής ασφαλίσεως, ο οποίος λαμβάνει υπόψη τη νομολογία αυτή.

44 — Βλ. τα σημεία 43 επ. των προτάσεών μου.

45 — Βλ. τα σημεία 47 επ. των προτάσεών μου.

46 — Απόφαση που προαναφέρθηκε στην υποσημείωση 38, σκέψη 18.

στα γερμανικά χρησιμοποιείται ο όρος «Familienzulage», ενώ η απόδοση του κανονισμού 1408/71 χρησιμοποιεί τους όρους «Familienleistungen» για τις οικογενειακές παροχές και «Familienbeihilfen» για τα οικογενειακά επιδόματα. Η Ευρωμεσογειακή Συμφωνία χρησιμοποιεί τον όρο «Familienbeihilfen» ο οποίος στα γαλλικά αποδόθηκε ως «prestations familiales» (οικογενεικές παροχές).

111. Το Δικαστήριο δεν έχει ακόμα λάβει θέση επί του ζητήματος αυτού. Όμως, η σύγκριση των διαφόρων γλωσσικών αποδόσεων της Συμφωνίας Συνεργασίας συνηγορεί υπέρ του να θεωρηθεί η εν λόγω «Familienzulage» ως οικογενειακή παροχή κατά το άρθρο 1, στοιχείο κα', σημείο i, του κανονισμού 1408/71. Οι αποδόσεις της Συμφωνίας Συνεργασίας στα ιταλικά, στα δανικά, στα ολλανδικά και προ πάντων στα γαλλικά χρησιμοποιούν παντού έναν όρο ο οποίος αντιστοιχεί στη λέξη «Familienleistungen» που χρησιμοποιείται στην απόδοση του κανονισμού 1408/71 στα γερμανικά. Πρέπει να ληφθεί ως βάση το ότι η απόδοση στα γαλλικά είναι ιδιαίτερα αυθεντική, καθόσον τα γαλλικά ήταν η γλώσσα που χρησιμοποιήθηκε περισσότερο κατά τις προπαρασκευαστικές εργασίες σχετικά με τη Συμφωνία Συνεργασίας. Η επιλογή των λέξεων αυτών επιβεβαιώνεται στις διάφορες γλωσσικές αποδόσεις του άρθρου 65, παράγραφος 4, της Ευρωμεσογειακής Συμφωνίας [47]. Μόνον η απόδοση των δύο Συμφωνιών στα αγγλικά κάνει λόγο για «family allowances», πράγμα που αντιστοιχεί στον όρο «Familienbeihilfen». Όσον αφορά την Ευρωμεσογειακή Συμφωνία, και η απόδοσή της στα γερμανικά κάνει λόγο για «Familienbeihilfen» [48].

112. Κατά συνέπεια, προκύπτει ότι η λέξη «Familienzulage» στην απόδοση της Συμφωνίας Συνεργασίας στα γερμανικά είναι μια μεταφραστική ανακρίβεια η οποία δεν έχει σημασία. Η έννοια των οικογενειακών επιδομάτων που χρησιμοποιείται στην απόδοση της Συμφωνίας Συνεργασίας στα αγγλικά, έννοια η οποία χρησιμοποιείται τουλάχιστον και σε δύο άλλες αποδόσεις της Ευρωμεσογειακής Συμφωνίας, δεν μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα να γίνει δεκτή για το άρθρο 41, παράγραφος 3, της Συμφωνίας Συνεργασίας έννοια διαφορετική από εκείνη των οικογενειακών παροχών. Λαμβανομένου υπόψη του ότι ο όρος οικογενειακές παροχές χρησιμοποιείται στις περισσότερες αποδόσεις, είναι εσφαλμένο να ληφθεί ως βάση για το άρθρο 41, παράγραφος 3, της Συμφωνίας Συνεργασίας η στενή έννοια των οικογενειακών επιδομάτων.

113. Το παράλληλο των διαφόρων τομέων κοινωνικής ασφαλίσεως στον κανονισμό 1408/71 και στο άρθρο 41 της Συμφωνίας Συνεργασίας επιβεβαιώνεται από το άρθρο 65, παράγραφος 1, της Ευρωμεσογειακής Συμφωνίας. Η στο δεύτερο εδάφιο της τελευταίας διατάξεως απαρίθμηση των διαφόρων τομέων επί των οποίων έχει εφαρμογή η Ευρωμεσογειακή Συμφωνία

47 — Κατά τα λοιπά, οι αποδόσεις στα φινλανδικά, ελληνικά, ισπανικά και σουηδικά χρησιμοποιούν όρους ανάλογους με αυτούς του κανονισμού 1408/71.

48 — Και η απόδοση της Ευρωμεσογειακής Συμφωνίας στα πορτογαλικά χρησιμοποιεί όρο που αντιστοιχεί στα «οικογενειακά επιδόματα» του κανονισμού 1408/71.

είναι στη γαλλική γλώσσα πανομοιότυπη με την απαρίθμηση που γίνεται στο άρθρο 4, παράγραφος 1 του κανονισμού 1408/71. Επί πλέον, το άρθρο 65, παράγραφος 1, τρίτο εδάφιο, της Ευρωμεσογειακής Συμφωνίας απαγορεύει την εφαρμογή άλλων κανόνων συντονισμού — βάσει του άρθρου 51 της Συνθήκης ΕΚ (νυν, κατόπιν τροποποιήσεως, άρθρου 42 ΕΚ) — των συστημάτων κοινωνικής ασφαλίσεως, αν η εφαρμογή αυτή δεν προβλέπεται ρητώς από το συμβούλιο συνδέσεως της Ευρωμεσογειακής Συμφωνίας. Από αυτά πρέπει να συναχθεί ότι το άρθρο 65, παράγραφος 1, δεύτερο εδάφιο, της Ευρωμεσογειακής Συμφωνίας επαναλαμβάνει τουλάχιστον το μέρος του κανονισμού 1408/71 το οποίο καθορίζει το καθ' ύλην πεδίο εφαρμογής.

114. Κατά συνέπεια, πρέπει να θεωρηθεί ότι το άρθρο 41, παράγραφος 3, της Συμφωνίας Συνεργασίας ρυθμίζει εξαντλητικώς τη χορήγηση οικογενειακών παροχών και, στην παρούσα υπόθεση, απαγορεύει τη χορήγηση οικογενειακών παροχών. Επομένως, το άρθρο 41, παράγραφος 1, της Συμφωνίας Συνεργασίας δεν στηρίζει κανένα δικαίωμα λήψεως παροχών χρηματοδοτήσεως των σπουδών για τα μέλη της οικογενείας Μαροκινού εργαζομένου που ζουν εκτός της Κοινότητας. Λαμβανομένων υπόψη των διαπιστώσεων αυτών, δεν χρειάζεται να δοθεί απάντηση στα άλλα ερωτήματα που το Arrondissementsrechtbank υπέβαλε σχετικά με την υπόθεση Fahmi.

VI — Πρόταση

115. Συνεπώς, προτείνω να δοθεί στα προδικαστικά ερωτήματα η εξής απάντηση:

1) Στην υπόθεση Fahmi:

«Το άρθρο 41, παράγραφος 1, της Συμφωνίας Συνεργασίας μεταξύ της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας και του Βασιλείου του Μαρόκου δεν παρέχει δικαίωμα λήψεως παροχών χρηματοδοτήσεως των σπουδών για τα μέλη της οικογενείας Μαροκινών εργαζομένων όταν τα μέλη αυτά κατοικούν εκτός της Κοινότητας.»

2) Στην υπόθεση Esmoris Cerdeiro-Pinedo Amado:

«Ο κανονισμός (ΕΟΚ) 1408/71 του Συμβουλίου, της 14ης Ιουνίου 1971, περί εφαρμογής των συστημάτων κοινωνικής ασφαλίσεως στους μισθωτούς και τις οικογένειές τους που διακινούνται εντός της Κοινότητας, δεν παρέχει στον διακινούμενο εργαζόμενο, που έχει επιστρέψει στο κράτος μέλος καταγωγής του και λαμβάνει σύνταξη αναπηρίας από το πρώην κράτος μέλος υποδοχής του, το δικαίωμα να λάβει παροχές χρηματοδοτήσεως των σπουδών υπέρ των κατιόντων του.

Όσον αφορά τα χρηματοδοτούμενα με φόρους κοινωνικά πλεονεκτήματα που χορηγούνται από το κράτος μέλος υποδοχής, η απαγόρευση των δυσμενών διακρίσεων, την οποία διατυπώνει το άρθρο 7, παράγραφος 2, του κανονισμού (ΕΟΚ) 1612/68 του Συμβουλίου, της 15ης Οκτωβρίου 1968, περί της ελεύθερης κυκλοφορίας των εργαζομένων στο εσωτερικό της Κοινότητας, εφαρμόζεται κατ' αναλογίαν υπέρ του διακινουμένου εργαζομένου,

— όταν αυτός λαμβάνει από το κράτος μέλος υποδοχής σύνταξη αναπηρίας,

— όταν καταβάλλει φόρους στο κράτος μέλος υποδοχής και

— όταν έχει επιστρέψει στο κράτος μέλος καταγωγής του.

Η πιο πάνω απαγόρευση των δυσμενών διακρίσεων δεν επιτρέπει το να λαμβάνουν οι κατιόντες του εργαζομένου αυτού, σε αντίθεση με τους υπηκόους του κράτους μέλους υποδοχής, παροχές χρηματοδοτήσεως των σπουδών τους μόνον αν κατοικούν σε αυτό το κράτος μέλος.

Περαιτέρω, το κράτος μέλος υποδοχής εισάγει διακρίσεις εις βάρος των διακινουμένων εργαζομένων όταν χορηγεί παροχές για τη χρηματοδότηση των σπουδών μόνο σε εκπαιδευτικά ιδρύματα της ημεδαπής και σε μερικά εκπαιδευτικά ιδρύματα σε γειτονικά κράτη μέλη.»